

Karşılaştırmalı Perspektiften Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı / Parya Cellatlar* / Stranger / Pariah Executioners in the Ottoman Empire from a Comparative Perspective

Egemen YILGÜR¹

Öz

Otorite sisteminin kurumlaştığı toplumsal yapılarda cellat son derece yaygın bir toplumsal figür olarak ortaya çıkmaktadır. Hem merkezileşmiş kabile toplumlarında hem de daha kompleks bir örgütlenmeye sahip olan büyük devlet yapılarında cellatların Simmel'in yabancı ve Max Weber'in parya konseptleriyle ele aldıkları toplumsal kesimlerin mensupları arasından seçilmesi sıkça görülen bir durumdur. Bu çalışmada Osmanlı İmparatorluğu'nda cellatların yabancı/parya sınıflandırması ile ele alınabilecek toplumsal kesimlerden seçilmelerine ilişkin kronikler ve seyyahların anlatılarından derlenmiş örnekler paylaşmakta, çağdaşı ve selefleri gibi Osmanlı İmparatorluğu'nun da cellat temini pratiklerinde yabancı/parya topluluklara yönelmesini belirleyen dinamikler sosyo-tarihsel arka plan temel alınarak tartışma konusu yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Cellat, Osmanlı, yabancı, parya, peripatetik gruplar, dilsizler, hadımlar.

Abstract

Executioners were common social figures in societies of institutionalized power structures. It was a common practice that many of them were recruited from among the members of social groups which were discussed by Simmel and Weber in the context of the stranger and pariah concepts respectively in both centralized tribal communities and more complex state structures. In this study, the samples, collected from chronicles and narratives of travelers, reflecting the fact that executioners were sometimes recruited from among the groups which can be classified as stranger/pariah are presented and the dynamics determining the Ottoman Empire's intention, like its predecessors and contemporaries, to employ the stranger/pariah communities as its executioners considering socio-historical background are discussed.

Keywords: Executioner, Ottoman, stranger, pariah, peripatetic groups, mutes, eunuchs

Cellatlarla ilgili çalışmalara kanlı sahnelerin betimlenmesi ile başlamak âdeta genel bir kural hâlini almış olsa da bu metinde daha farklı bir yol izlenecektir. Okurun meselenin soğuk ve deşetengiz yönünden hali hâzırda yeterince haberdar olduğu varsayımıyla esas olarak cellatlığın

* Yayın Başvuru Tarihi: 12.08.2017, Yayın Kabul Tarihi: 13.09.2017.

¹ Yrd. Doç. Dr., Nişantaşı Üniversitesi, İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, egemenyilgur@gmail.com.

nadiren göz önüne getirilen toplumsal, tarihsel ve siyasal boyutlarının tartışılması amaçlanmaktadır.

Çalışmanın odağında Osmanlı İmparatorluğu yöneticilerinin cellat seçimi için yöneldikleri toplumsal kesimler bulunmaktadır. Bu kapsamda cellatların toplumsal kökenlerine ilişkin kapsamlı bir araştırma yapılmıştır. Seyyahların anlatıları, dönem tarihçilerinin metinleri gibi kaynaklar taranarak cellatlarla ilgili olarak bu metinlerde yer alan değinmelere ulaşılmaya gayret gösterilmiştir. Diğer taraftan farklı coğrafyalardaki cellatlarla ilgili olarak da imkânlar el verdiği ölçüde birincil ve ikincil kaynaklardan veriler derlenmiş ve geniş bir bilgi havuzu oluşturulmuştur.

Uzay/zamanın farklı koordinat noktalarından gelen veriler karşılaştırmalı olarak incelendiğinde hem cellatların kurumsal olarak devlet yapısı içerisinde konumlandırılma biçimleri hem de cellat temini pratikleri konusunda şaşırtıcı derece ortaklaşan örüntülerin varlığı tespit edilmiştir. 19-20. Yüzyıl toplum bilimcilerinin doğrudan temas etme imkânı bulduğu ve sayısız etnografik çalışmaya konu olmuş kabile topluluklarından, kast sisteminin en görünür hâliyle kurumsallaştığı kadim Hindistan'a, kölelerin toplumsal üretimin temel ögesi hâline geldikleri Antik Yunan ve Roma'ya ve nihayet cellatlarla ilgili muazzam bir yazın ve arşiv geleneğinin araştırmacıların işini çok kolaylaştırdığı Orta Çağ Avrupa'sına kadar nice örnekte cellatlar farklı biçimlerde de olsa hep devletin, devletli yapıların ya da otoriter şeflerin bir uzvu olarak var olmuşlardır.

Çalışmanın sonraki bölümlerinde detayları ile ortaya konulacağı üzere cellatların yabancıların arasından seçilmesi modern öncesi toplumlarda son derece yaygın bir durumdur. Simmelci anlamda "Yabancı" bugün burada olandır. Belki yarın da burada olmaya devam edecektir. Yine de her an başını alıp gitme ihtimali olduğuna inanılmaktadır. Yabancı grubun bir parçası olmasına rağmen, gruba aidiyet biçiminde her halükârda ikircikli bir taraf vardır. Zira ya gruba sonradan katılmıştır ya da sahip olduğu aykırı nitelikler nedeniyle hiçbir zaman tam anlamıyla grupla bütünleşemeyecektir.² Bu hâl onu grubun asli unsurlarının çatışmaları söz konusu olduğunda görelî bir tarafsızlık ve nesnellik içerisinde hareket etmeye zorlar, yabancı aynı zamanda ideal bir hakemdir.³

Çalışma kapsamında ele alınan örneklerin kimilerinde cellat bir köledir. Levy-Bruhl köleyi daimî "marjinal yabancı" olarak ele almaktadır. Büyük toplum bir yandan onu bir parçası yaparken diğer taraftan dışarıda tutmaya devam etmektedir.⁴ Kimi örneklerde ise cellat peripatetik topluluklara mensup bir bireydir. Rao'ya göre peripatetik topluluklar farklı etnik kökenlerden gelen, farklı diller konuşan insan kümeleridir. Çeşitli zanaat ve hizmetleri yerleşik ya da göçebe müşterilere sunarak geçimlerini sağlarlar. Büyük ölçüde endogamik özellik gösteren peripatetik toplulukların mekânsal hareketliliği oldukça yüksektir.⁵ Peripatetik topluluklar yaşadıkları hemen her coğrafyada çok farklı biçimlerde de olsa sistematik olarak dışlayıcı ve ayrımcı pratiklere maruz kalırlar.⁶ Berland ve Rao, Simmel'in yabancı konseptini yeniden yapılandırarak peripatetik grupların toplumsal konumlanışını tartışmak için kullanılmaktadır. Peripatetik gruplarca sunulan hizmet ve zanaatlar pek çok durumda son derece önemli olsa da bu topluluklar içinde yaşadıkları büyük toplumun bir parçası olmaz, yerleşemezler, yabancılaşma statüleri son derece dirençlidir.⁷

² Georg Simmel, *Bireysellik ve Kültür*, 1. Baskı (İstanbul: Metis, 2009), s. 149.

³ A.g.e., s. 150-151.

⁴ Henri Levy-Bruhl, "Théorie de l'esclavage", *Quelques problèmes du très ancien droit romain:(essai de solutions sociologiques)*, (Paris: Domat-Montchrestien, 1934). Akt. Igor Kopytoff ve Suzanne Miers, "African 'Slavery' as an Institution of Marginality", Der. Suzanne Miers, Igor Kopytoff, *Slavery in Africa Historical and Anthropological Perspectives*, 2. Baskı, (Wisconsin: The University of Wisconsin Press, 1979), s. 15-16.

⁵ Aparna Rao, "The Concept of Peripatetics: An Introduction", *The Other Nomads*, Der. Aparna Rao, 1. Baskı, (Köln: Böhlau, 1987), s. 3.

⁶ A.g.e., 8-10

⁷ Joseph C. Berland, Aparna Rao, "Unveiling the Stranger: A New Look at Peripatetic Peoples", *Customary Strangers New Perspectives on Peripatetic Peoples in the Middle East, Africa, and Asia*, Der. Joseph C. Berland, Aparna Rao, 1. Baskı, (Westport, Connecticut, London: Praeger, 2004), s. 23.

Kimi kaynaklarda, özellikle Afrika örneğinde cellatların yer yer “parya” kabilelerin arasından seçildiğinden bahsedilmektedir. Parya konseptinin biçimlenmesinde önemli katkıları olan Weber’e göre bu gruplar çeşitli özel mesleki gelenekler oluşturmuşlardır. Öteki ile her türlü kişisel etkileşimin mümkün olduğunca kısıtlandığı diasporik bir ortamda yaşayan insan kümeleri olarak yasal durumları kırılğan ve belirsizdir. Yine de ekonomik açıdan işlevsel olmaları nedeniyle varlıkları tolere edilmekte, hatta yer yer kimi ayrıcalıklar elde etmektedirler. Weber Yahudileri Parya topluluklarının “etkileyici” bir örneği olarak görmektedir.⁸ Parya toplulukları azınlık konumunun özel bir formu olarak ele alan Barth, onları büyük toplumun yer yer önemli bir toplumsal işleve sahip olmalarına rağmen hakir gördüğü, “davranışları” ya da “karakteristik özellikleri” nedeniyle dışlanmış insan kümeleri olarak tanımlamaktadır.⁹ Barth Avrupa’nın parya grupları arasında “at eti satanların”, “dışkı toplayıcılarının” ve “Çingenelerin” yanı sıra “cellatları” da sayar.¹⁰

“Yabancı” ya da “parya” analogileri cellatların temini için sıkça tercih edilen söz konusu toplumsal kesimlerin diğerleri ile etkileşim süreçlerini betimleme anlamında son derece işlevseldir. Bu çalışmada paylaşılan olgular hem farklı coğrafyalar hem de Osmanlı İmparatorluğu örneğinde cellatların yabancı/parya topluluklarının arasından seçilmesi ile ilgili yaygın eğilimleri ortaya koymaktadır. Öte yandan çalışmanın öncelikli amacı sadece bu ilişkinin tespiti değil cellatların yabancı/parya toplulukları mensupları arasından seçilmesi yönelimini ortaya çıkaran dinamiklerin tartışılmasıdır. Bu nedenle olgusal veriler ele alınırken aynı zamanda tüm bu sürecin muhtelif boyutlarıyla anlaşılır hâle gelmesini sağlayan antropolojik, tarihsel ve sosyolojik arka planın ortaya konulmasına gayret gösterilmiştir.

Merkezileşmemiş Kabile Topluluklarında İntikam Pratikleri, Mülk Tipi Merkezileşme ve Celladın Doğuşu

Afrika toplumlarının kabile hukukunu inceleyen Driberg, cadılık ya da enest gibi hâllerden şüphelenilmesi durumunda toplumu korumak için yegâne yolun şüphelinin öldürülmesi olarak görüldüğünü anlatır.¹¹ Bu infazlar genellikle toplumun müdahil olduğu, kolektif ve açık bir infaz pratiği olarak gerçekleşmektedir.¹² Thompson’a göre söz konusu durum “evrensel” bir olgudur. Enest (“akraba ile zina”) ve “büyücülük” farklı zaman / mekân koordinatlarındaki kabile toplumlarınca tanınan temel suçlar arasında yer almaktadır.¹³ Örneğin Amerika’daki Çeroki kızılderilileri arasında “cadılık” cinayetten daha büyük bir suç olarak kabul edilmektedir.¹⁴

Cinayet fiili söz konusu olduğunda Afrika’nın merkezileşmemiş kabile toplumlarında katilin infazı çoğu durumda mağdur tarafından özel intikam eylemi olarak icra edilir.¹⁵ Genellikle katilin bir kan bedeli ödemesi talep edilmekte, bu noktada bir uzlaşma sağlanamaması hâlinde ise ölen kişinin yakınları tarafından kısas uygulanmaktadır.¹⁶ Morgan İrokua kızılderilileri arasında soy örgütlenmesinin sahip olduğu toplumsal işlevlere değinirken bir soy üyesinin öldürülmesi hâlinde intikamının alınmasının soyun kolektif yükümlülüğü olduğuna işaret eder. “Kan Davası” Morgan’a göre kabile toplumlarına özgü “evrensel” bir uygulamadır. Katilin parçası olduğu soyun üyeleri kısas yerine kurbanın kaybının neden olduğu zararın çeşitli biçimlerde telafisini

⁸ Max Weber, “Class, Status, Party”, *From Max Weber: Essays in Sociology*, Der. H. H. Gerth, C. Wright Mills, (New York: Oxford University Press, 1946), s. 189.

⁹ Fredrik Barth, “Introduction”, *Ethnic Groups and Boundaries The Social Organization of Culture Difference*, Der. Fredrik Barth, (Boston: Little, Brown and Company, 1969), s. 31.

¹⁰ A.g.e., s. 31.

¹¹ J. H. Driberg, “The African Conception of Law”, *Journal of Comparative Legislation and International Law*, 16, 4, (1934): s. 236.

¹² Charles Dundas, “Native Laws of Some Bantu Tribes of East Africa”, *The Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland*, 51, (1921): s. 234.

¹³ George Thompson, *Aiskhylos ve Atina*, 1. Basım, (İstanbul: Payel, 1990), s. 53.

¹⁴ Rennard Strickland, *Fire and the Spirits: Cherokee Law from Clan to Court*, (Norman: University of Oklahoma Press, 1975), s. 29.

¹⁵ Dundas, A.g.e., s. 233.

¹⁶ A.g.e., s. 236.

talep edebilmektedir.¹⁷ Hitti kadim Arap kabilelerinde, bir klan üyesinin diğer bir klan üyesini öldürmesi hâlinde “kan davasının” (vendetta) başladığını yazmaktadır. Bedel kolektif sorumluluk içerisinde katilin klanı tarafından ya cana can verilerek ya da üzerinde uzlaşılan bir diyetle ödenmelidir.¹⁸

Aslına bakılırsa kabile toplumlarında ortaya çıkan söz konusu ödeme pratikleri ve bunların yol açtığı kan davaları doğrudan doğruya grupların toplumsal organizasyon biçimlerinin bir sonucu olarak görülebilir. Morgan Latince “gens”, Yunanca “genos” ve Sanskritçe “ganas” denilen ve kabile toplumunun çekirdeğini oluşturan temel bir toplumsal birimden bahsetmektedir. Ana ya da babayanlı olarak kandaş üyelerden oluştuğu varsayılan bu toplumsal birim üyelerin savunulması gibi çok kritik toplumsal işlevlere sahiptir. İrlanda’da “sept”, İskoçya’da “klan” ve Arnavutlar arasında “phrara” denilen soy birimine kabile tipi toplumsal örgütlenmenin mevcut olduğu Morgan’ın çağdaşı Amerikan Kızılderilileri arasında da rastlanmaktadır.¹⁹ Divitçioğlu aynı toplumsal birimin tarihi Türk topluluklarındaki karşılığının soy esasına göre bir araya gelmiş kandaş toplulukları olan “oğuşlar” olduğunu yazar.²⁰

Kandaş klanların toplumsal önemi çok daha önceleri İbn-i Haldun tarafından ele alınmıştır. İbn-i Haldun kurgusal, ya da inşa edilmiş, “vehmi” bir şey olduğunu işaret ettiği babayanlı soy ortaklığının (nesep) insanlar arasında muazzam bir bağ ve kaynaşma teşkil ettiğini vurgular.²¹ Varsayımsal soydaşlığa ve kimi özel durumlarda ortak aksiyoma, dayanan dayanışma ruhu ve bütünleşiklik hâli ise “asabiyettir”. Kabileler genel anlamda bir soy ortaklığı teşkil ettikleri için aralarında bir dayanışma ve birlik ruhu vardır. Bu anlamda tek bir “asabiyet” oluştururlar. Diğer taraftan her kabile içerisinde farklı özel nesepler, soy zincirleri, dolayısıyla farklı asabiyetler bulunmaktadır. Kabile ortaklığı da önemli bir dayanışma zemini olmakla birlikte nesep birliğinden kaynaklanan “hususî asabiyet”, “umumî asabiyetten” daha güçlüdür.²² İbn-i Haldun’un terminolojisi açıkça klasik antropolojinin temel kavramları ile ilişkilidir. Hitti, Bedevi toplumunun klan organizasyonunu son derece yalın bir dille ifade ederken her çadırın bir küçük aile birimi teşkil etmekte olduğunu, çadırların birlikte bulunduğu kamp alanlarına “hayy” denildiğini, “hayy” üyelerinin bir klan oluşturduğunu anlatır. Bir dizi akraba klan ise bir araya gelerek kabileler (tribe) hâlinde örgütlenmektedirler.²³ Asabiyet bu tablo içerisinde her şeyden önce klan ruhu anlamına gelmektedir.²⁴ İbn-i Haldun’a göre “*asabesi (babayanlı uzak akrabalar) ve akrabası mevcut olan hiçbir kimseye tecavüz etmek tasavvur olunamaz.*”²⁵

Celladın ortaya çıkması ile şef ya da kral figürünün belirginleşmesi arasında açık bir ilişki bulunmaktadır. İyi işleyen bir otorite sisteminin bulunmadığı toplumlarda cellat gereksizdir.²⁶ Zira otorite sisteminin kurulması önemli bir merkezileşmeye tekabül etmekte, tek tek klanların ve giderek de kabilelerin güçlerinin önemli bir unsurunu, şiddet kullanma ve giderek de tehditler karşısında kendilerini savunma hakkını kaybetmesi anlamına gelmektedir. Spierenburg’un işaret ettiği üzere kendi cezai hükümlerini dayatan güç diğerlerini kendine tâbi kıldığı anda kan davası ve kişisel intikam pratiklerinde geçerli olan tarafların eşitliği ortadan kalkmış, hâkimin madun üzerindeki tasarrufu olarak ceza ortaya çıkmıştır. Zira “*tabiiyet yoksa ceza da yoktur.*”²⁷

¹⁷ Lewis Henry Morgan, *Eski Toplum* I, 2. Baskı (İstanbul: Payel, 1994), s. 168.

¹⁸ Philip K. Hitti, *History of Arabs from the Earliest Times to the Present*, 10. Baskı (Hampshire: Palgrave Macmillan, 2002), s. 26.

¹⁹ Morgan, A.g.e., s. 151.

²⁰ Sencer Divitçioğlu, *Orta-Asya Türk İmparatorluğu VI. ve VIII. Yüzyıllar*, 3. Baskı, (İstanbul: İmge, 2005), s. 158-159.

²¹ İbn Haldun, *Mukaddime*, Çev. Süleyman Uludağ, 2. Baskı, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1988), s. 431.

²² İbn Haldun, A.g.e., 1988, s. 435.

²³ Hitti, A.g.e., s. 26.

²⁴ A.g.e., s. 27.

²⁵ İbn Haldun, A.g.e., 1988, s. 430.

²⁶ Spierenburg böyle toplumlarda kan davaları ve kişisel şiddetin “ödeşmenin” hâkim biçimi olduğunu yazar. Aynı şekilde yazara göre cellatlara ilişkin Avrupa dışı coğrafyalardan gelen örnekler ağırlıklı olarak imparatorluklara aittir (Pieter C. Spierenburg, *The Spectacle of Suffering*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1984), s. 24).

²⁷ A.g.e., s. 5.

Cellat hem bu tabiiyetin güvencesi hem de “adaletin kılıcıdır”. Sonuç itibarıyla uzay/zamanın herhangi bir koordinat noktasında klanların aleyhine olarak kabile reisleri, kabile reislerinin aleyhine olarak kabile federasyonu şefleri ve nihayet tanrı kral ya da “zillullah-ı fil arz” (tanrının yer yüzündeki gölgesi) olanlar otoritelerini vurgulama ya da “adaleti tesis” iddiasıyla infaz pratiklerine yöneldiklerinde cellatlara ihtiyaç duyulmaya başlanmaktadır.

En azından Osmanlı İmparatorluğu’nun içinde biçimlendiği coğrafyada kurumsallaşmış otorite sistemlerinin oluşum sürecinde, klanlar arası intikam pratiklerini zorunlu kılan klan ve klan ruhu anlamında asabiyet son derece kritik bir rol oynamaktadır. İbn-i Haldun bir kabile içerisinde otorite sisteminin kurulmasını, tüm diğer asabiyetler üzerinde gücünü kabul ettiren hâkim bir asabiyetin varlığına bağlamaktadır.²⁸ Bir hâkim klan, kendi kabilesindeki tüm diğer klanları kendi etrafında örgütlediğinde başka kabilelere de yönelmeye başlar. Kendisinden zayıf kabileleri de yenecek, mağlup asabiyet galibin asabiyetine dâhil olacak ve böylece ortaya birden fazla örgütlenmiş kabileyi içeren büyük bir toplumsal güç çıkacaktır.²⁹ Deleuze ve Guattari bu yapıya savaş makinası adını vermekte, İbn-i Haldun’un savaş makinasını “aileler, soysop ve bedeninin tini” üzerinden tanımladığını ifade etmektedirler.³⁰

Divitçioğlu savaşçı çoban göçebe topluluklarının hâkim bir kabile etrafında toplanarak bir kabileler federasyonuna dönüşmelerine Orta Asya’dan örnekler getirmektedir. Soylu oğuşların etrafında toplanan oğuşlar boyları³¹, boylar birleşerek kabile federasyonları olan budunları oluşturmaktadır.³² “Uygur Birliği”, “Dokuz Oğuz Federasyonu” bu anlamda boy birlikleri teşkil eden budun tipi “siyasal insan derleşikleridir”.³³ Klanların, kabile; kabilelerin kabileler arası bir üst otorite etrafında merkezileşmesi süreci Oppenheimer’a göre merkezi devlet yapılarının nüvesini teşkil etmektedir. Yazara göre devlet oluşumu bir göçebe çoban kabilesinin ya da deniz göçebelerinin çiftçi bir halkı boyunduruk almasıyla başlamaktadır.³⁴ Başlangıçta savaşçı-çoban kabilelerinin büyük yağma akınları söz konusuysen zamanla yerleşik tarımcılar sistematik bir biçimde vergiye bağlanacaktır.³⁵ İbn-i Haldun’a göre bu şekilde “mülk” hâline gelen kabile federasyonları, artık zorunlu ihtiyaçların karşılanmasına yeten geleneksel ekonomiyi aşmış, asgari ihtiyaçlarından fazlasını üretir hâle gelmiş olacaklardır: “Böylece geçim yolunun zaruri olan miktarını, sertliği ve kabalığı geçerek, hayatın fazlalığına, inceliğine ve zinetine ulaşmış olur.”³⁶ Marx kabile toplumlarının devletleşmesinin söz konusu biçimini kendi terminolojisi ile çözümlenmektedir. Yazara göre “Asya tipi” ya da “Doğu Despotizmi” olarak adlandırılan modelde tarım ve zanaat cemaat tipi toplumsal örgütlenme ile âdeta bütünleşmiştir. Bu toplumsal formasyonda kendine yeterli küçük köy cemaatlerinin ürettiği “artı ürün”, bir kişinin şahsında temsil edilen “üst cemaate” aittir.³⁷

İbn Haldun’a göre aslında “vehmi” bir şey olan varsayımsal soy ortaklığına dayalı klandan başlayıp merkezi devletlere uzanan devletleşme modeli çok büyük ölçüde Osmanlı İmparatorluğu için de geçerlidir. Lindner “Yakın Doğu ve İç Asya’da” “Türk aşiretlerinin” başarılı bir liderin etrafında kümelenmiş siyasal bütünleşikler olduğunu yazar.³⁸ 13. Yüzyılın ortalarında Orta Anadolu’da bulunan Ertuğrul Gazi’nin etrafında toplanmış çoban göçebe toplulukları “akıncı-

²⁸ İbn Haldun, A.g.e., 1988, s. 436.

²⁹ A.g.e., 451.

³⁰ Gilles Deleuze, Felix Guattari, *Kapitalizm ve Şizofreni 1 Göçebeliliği İncelemesi: Savaş Makinası*, 1. Basım, (İstanbul: Bağlam, 1990), s. 54.

³¹ Divitçioğlu, A.g.e., 2005, s. 158-160-161.

³² A.g.e., s. 158-160-161.

³³ A.g.e., s. 166-167.

³⁴ Franz Oppenheimer, *Devlet*, 1. Baskı, (Ankara: Phoenix Yayınları), s. 63.

³⁵ A.g.e., s. 66-74.

³⁶ İbn Haldun, A.g.e., 1988, s. 501.

³⁷ Karl Marx, *Grundrisse Ekonomi Politikin Eleştirisi İçin Ön Çalışma*, 3. Baskı, (Birikim Yayınları, 2014), s. 446-447.

³⁸ Rudi Paul Lindner, *Orta Çağ Anadolu’sunda Göçebeler ve Osmanlılar*, 1. Baskı, (İstanbul: İmge Yayınevi, 2000), s. 31.

lar” olarak Selçuklu devletinin³⁹ hizmetine girerler.⁴⁰ Oğlu Osman onun ardından en güçlü aday olarak topluluğun başına geçer.⁴¹ 14. Yüzyılın başlarında çeşitli doğal şartların etkisiyle hayvancılığın topluluğu beslemeyecek duruma gelmesi nedeniyle yağmaya başlarlar.⁴² İnalçık Osmanlı Beyliği’nin başlangıçta “gaza liderinin” etrafında “ganimet ve kutsal savaş” için kümelenmiş bir “savaşçı grup” olduğunu ifade etmektedir. Ona göre “Kutsal Savaş” “Osman’ı” ve onun gibi “gaza serhaddinde” savaşan “alplar ve alperenleri” harekete geçiren, “doyum akınlarını” anlamlı kılan dini ideolojidir.⁴³

Osman Bey döneminde İbn-i Haldun’un terimleri ile ifade edilecek olursa küçük bir asabiyet olarak yola çıkan Osmanlı, zamanla bağımsız hareket eden “Uç liderlerinin” “*en başarılı gaza öncüsü Osman Gazi’nin*” etrafında birleşmeleriyle büyük bir toplumsal güç hâline gelecektir.⁴⁴ Bu süreçte fethedilen topraklarda hem topluluk üyelerine toprak bağışlanmış hem de Bizanslı çiftçilerin tarımsal üretime devam etmeleri desteklenmiştir.⁴⁵ Bizzat “aşiretin” kendisi de aşamalı bir biçimde yerleşikleşmiş ve kentler inşa etmeye başlamıştır.⁴⁶ Bu sürecin sonucunda gelişen “mülk” tipi bir devlet olan Osmanlı İmparatorluğu Bizans, Selçuklu ve Abbasi İmparatorluklarının dağılma sürecinde hâkimiyet alanlarında bıraktıkları boşluğu dolduran bir güç olarak ortaya çıkacaktır.⁴⁷

Osmanlı İmparatorluğu “mülk” tipi bir devlet olarak kurulmasından sonra, “otoritenin pekiştirilmesi” ve “adaletin tesisi” gerekçeleriyle idam cezasının infazına yöneldiğinde cellatlara ihtiyaç duymuş, cellatlarını ise en azından kimi durumlarda selefleri ve çağdaşları gibi yabancı/parya sınıflandırması altında ele alınabilecek toplumsal kesimlerin arasından seçmiştir.

Dünya Örneklerinde Yabancı / Parya Cellatlar

Afrika’daki kabile topluluklarından büyük imparatorluklara ve antik kent devletlerine kadar cellat olarak kölelerin, daha doğrusu köleler içerisinde özel bir sınıfın seçilmesi son derece yaygın bir uygulamadır. Afrika’da Übena örneğinde⁴⁸ ve Yoruba Krallığı’nda⁴⁹ karşımıza şeflerin emrindeki köle cellatlar çıkar. Kamu işlerinde kölelerin yaygın bir biçimde kullanıldığı antik Atina’da kölelerin çalıştırıldığı alanlardan biri de cellatlıktır.⁵⁰ Eski Roma’da da cellat bir köledir. Dahası lanetli bir köledir. İnfazı gerçekleştiren cellat, carnifex, toplumdan resmen dışlanmış olan kişiye “ruhunu etinden ayırmak” için yaklaştığında o da kirlenmekte, murdar olmakta, tıpkı kurbanı gibi onun da toplumdan dışlanması gerekmektedir.⁵¹

³⁹ İbn-i Haldun yükselen güçlü bir savaşçı-çoban kabile federasyonunun karşısına güçlü bir devlet çıktığında, devletin sözü konusu kabile topluluklarını kendi kurumlarının arasına yerleştirerek onun gücünden yararlanmaya başlayacağını yazar (İbn Haldun, A.g.e., 1988, 451). Deleuze ve Guattari bu ilişkilendirme biçimini kendi kavramları ile ifade ederler. Yazarlara göre devlet göçebe “savaş makinasını” kendine “edindiği” zaman onun “işlevini ve doğasını” değiştirmektedir. Artık savaş makinası “devleti yıkılmaya uğraşanlara karşı yön alacaktır”. “Savaş makinası” devlet tarafından içerildiği andan itibaren “savaşı hedeflemeye başlayacak”, savaş icrası devlet amaçlarının hayata geçirilmesi ile iç içe geçecektir (Gilles, Deleuze, Felix, Guattari, A.g.e., s. 152-153).

⁴⁰ Rudi Paul Lindner, *Orta Çağ Anadolu’sunda Göçebeler ve Osmanlılar*, 1. Baskı, (İstanbul: İmge Yayınevi, 2000), s. 51.

⁴¹ A.g.e., s. 58.

⁴² A.g.e., s. 63.

⁴³ Halil İnalçık, *Halil İnalçık’ın Merceğinden Osmanlı*, 1. Baskı, (İstanbul: Profil Kitap, 2017), s. 11-12.

⁴⁴ A.g.e., s. 11-12.

⁴⁵ Rudi Paul Lindner, A.g.e., s. 71.

⁴⁶ A.g.e., s. 72.

⁴⁷ Reşad Kasaba, *Bir Konargöçer İmparatorluk Osmanlıda Göçebeler*, Göçmenler, Sığınmacılar, 1. Baskı, (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2012), s. 21.

⁴⁸ Charles Dundas, A.g.e., s. 236.

⁴⁹ Dean A. Miller, “Some Psycho-Social Perceptions of Slavery”, *Journal of Social History*, 18, 4, (1985): s. 593.

⁵⁰ William C. Beyer, “The Civil Service of the Ancient World”, *Public Administration Review*, 19, 4, (1959): s. 246.

⁵¹ John Bodel, “Dealing with the Dead, Undertakers, Executioners and Potter’s Fields in Ancient Rome”, Der. Hope Valerie M., Marshall Eireann, *Death and Disease in the Ancient City*, (Londra ve New York: Routledge, 2004), s. 144.

Çeşitli Doğu imparatorluklarında da özel bir sınıfa mensup olan köle cellatlara rastlanmaktadır. Profesyonel devlet cellatları Abbasiler döneminde belirgin bir figür hâline gelmiştir.⁵² “Seyyâf” (سیاف)⁵³ adı verilen cellatlardan bazılarının isimleri çeşitli tarihli kaynaklarda yer almaktadır. Abbasiler (750-1258) döneminin tanıkları arasında yer alan Taberi (839-923) Harun el-Reşit’in cellatlığını yapan Ebu Haşim Mesrur adında bir hadımdan (eunuch) bahsetmektedir.⁵⁴ Hadımlar çeşitli devlet geleneklerinde olduğu gibi Abbasilerde de önemli bir rol oynamaktadırlar. Hadım oluşları nedeniyle pek çok örnekte olduğu gibi Abbasi sarayında da saray kadınlarının koruyucuları olarak görev yapabilmektedirler.⁵⁵ Devlet yapısı içinde yükselmeleri özel şartların ve kişisel becerikliliklerinin yardımıyla mümkün olsa da istisnai bir durumdur.⁵⁶

Cellat temini stratejilerinin yöneldiği bir diğer kitle “parya kabileler” adı verilen ve büyük bölümü güncel terimlerle konuşmak gerekirse çoban göçebelerle ilişkilendirilmiş avcı / avcı toplayıcı gruplar ya da peripatetik topluluklara mensup olan insan kümeleridir. Ovambo cellatları genellikle Buşmenlerdir. “Ovambo kralları” ayrıca koruma, casus, özel mesajcı ve profesyonel avcılar olarak Buşmenlerden yararlanmaya gayret göstermişlerdir.⁵⁷ Etiyopya’daki Jimma ve Woyalta krallıklarında peripatetik Fuga grubunun mensupları cellatlık yapmaktadırlar.⁵⁸ Güney Etiyopya’da avcı-toplayıcılıkla peripatetik geçim stratejileri arasında bir ara kesitte konumlanmış olan Waatalar, çoban göçebe Boranların mezar kazıcıları ve cellatlarıdır.⁵⁹ Ruanda’nın kral ve şefleri cellatlarını geleneksel bir “çömlekçiler kasti” olan ve aynı zamanda müzisyenlik, dansçılık ve hokkabazlık gibi çeşitli meslekleri icra eden Twalarn arasından seçmektedirler.⁶⁰

Memluk dönemi şehir yapısı içerisinde toplumsal tabakalaşmayı yansıtan önemli sayıda yazılı kaynak bulunmaktadır. Bunlara göre Memluk toplumunda “en alttakiler” şehirle daimî bir bağları ve ciddi bir gelir kaynakları olmayan “serseriler”, “suçlular” ve “dilencilerdir”⁶¹. Çeşitli kamu işleri için kol gücüne ihtiyaç duyulduğunda bu kitlenin emeğine başvurulmaktadır. Veba ve kıtlık gibi nedenlerle kitlesel ölümler gerçekleştiğinde ölümlerin toplanıp yakılması onların sorumluluğundadır.⁶² Staffa bu kişilerin aynı zamanda şehrin yerel devlet görevlileri için son derece işlevsel olduklarını anlatır. Zira söz konusu “suçlu öğeler” şehrin “çaresizlik içerisinde kaynaşmış halk semtlerini” avuçlarının içi gibi bilmektedirler. Söz konusu uzmanlığın kendisi devlet için büyük bir kıymet taşımaktadır ve bu nedenle “toplumun en alt tabakasını” oluşturan insanların arasından bazıları özel olarak seçilerek bekçi, polis, muhafız ve nihayet cellat yapılmaktadırlar.⁶³

Bizans İmparatorluğu’nun özellikle 13. ve 15. yüzyıllarda cellatlığı bir zorunlu hizmet formu olarak Yahudilerin sırtına yüklendiğine ilişkin kimi kayıtlar bulunmaktadır.⁶⁴ Tartışma açısından özellikle altı çizilmesi gereken nokta Bizans İmparatorluğu’nda Yahudilerin kendi içlerinde tabakalaşmış olmalarıdır. Varlıklı Yahudi aileler inci, ipekli kumaş, parfüm, kıymetli taşlar ve yağ

⁵² Aftab Hussain Gillani, Mohammad Tahir, “The Administration of Abbasids Caliphate: A Fateful Change in the Muslim History”, *Pakistan Journal of Commerce and Social Sciences*, 8, 2, (2014): s. 567-569.

⁵³ Maya Shatzmiller, *Labour in Medieval Islamic World*, 1. Baskı (Leiden, New York, Köln: E. J. Brill, 1994), s. 159.

⁵⁴ Al-Tabari, *The History of Al-Tabari The Abbasid Caliphate in Equilibrium*, V. XXX, Çev. C. E. Bosworth, 1. Baskı (New York: State University of New York Press, 1989), s. 216.

⁵⁵ Maaik van Berker, *Crisis and Continuity at the Abbasid Court*, 1. Baskı, (Leiden: Brill, 2013), s. 179.

⁵⁶ A.g.e., s. 120

⁵⁷ Robert J. Gordon, “The !Kung in the Kalahari Exchange: An Ethno Historical Perspective”, Der. Schrire Carmel, *Past and Present in Hunter Gatherer Studies*, 1. Basım, (Walnut Creek: Left Coast Press, 2009), s. 214.

⁵⁸ Micheal Bollig, “Hunters, Foragers, and Singing Smiths: The Metamorphoses of Peripatetic Peoples in Africa”, Der. Berland Joseph C., Rao Aparna, *Customary Strangers: New Perspectives on Peripatetic Peoples in the Middle East, Africa, and Asia*, 1. Baskı (Westport, Connecticut, London: Praeger, 2004), s. 211.

⁵⁹ A.g.e., s. 213.

⁶⁰ Christian S. Scherrer, *Genocide and Crisis in Central Africa Conflict Roots, Mass Violence, and Regional War*, 1. Basım (Westport, Connecticut, London: Praeger, 2002), s. 24.

⁶¹ Susan Jane Staffa, *Conquest and Fusion The Social Evolution of Cairo A.D. 642-1850*, 1. Baskı (Leiden: E. J. Brill, 1977), s. 183.

⁶² A.g.e., s. 184.

⁶³ A.g.e., s. 185.

⁶⁴ Joushua Trachtenberg, *The Devil and the Jews*, 1. Baskı (Illinois: Varda Books, 2001), s. 129.

gibi malların ticareti ile uğraşmaktadır. Bir kısmı çeşitli zanaatlarla ilgilenirken “bazıları” “Hristiyanların” en çok tiksinti duydukları deri tabaklama ve cellatlık işini yapmak zorunda kalmaktadırlar.⁶⁵ Her ne kadar bir bütün olarak Yahudi halkı klasik metinlerde parya/yabancı terminolojisinin tipik temsili olarak sunulmuşsa da cellatlık daha ziyade onların içinde dezavantajlı bir alt grubun sırtına yüklenmiş gibi görünmektedir.

Antik Hindistan’ın temel metinleri arasında yer alan ve MÖ 400 ve MS. 400 tarihleri arasında günümüzdeki biçimine ulaştığı düşünülen Mahabharata’da ⁶⁶, cellatlığın “*Chandala*” topluluğunun görevi olduğu ifade edilmektedir.⁶⁷ Döneme ait çeşitli kaynaklarda adları geçen Chandaların cellatlığın yanı sıra genel olarak yerel inanç sistemi çerçevesinde “kirli/kirletici” kabul edilen mezarlık bekçiliği, avcılık, deri işçiliği, sepetçilik, yılan oynatıcılığı gibi çeşitli işleri icra ettikleri yazılmaktadır.⁶⁸ Chandalar “dokunulmaz” payesi ile damgalanmış, onlarla her türlü temas kirlilik kaynağı olarak görülmüştür.⁶⁹

Yakın tarihe ilişkin kayıtlarda tarihsel “Chandala” figürünün yerini “Dom” adı verilen kast toplulukları almıştır. 19. Yüzyıl sonlarında kaleme alınan bir kaynağa göre heterojen bir topluluk olan Domlar çeşitli alt gruplara ayrılmaktadır. Bunların arasında yer alan “Maghaiya Domlar” tamamen göçebidir. Hasırcılık ve sepetçilik gibi bölgedeki peripatetik gruplar arasında son derece yaygın olan işleri icra etmektedirler. Öte yandan yerleşik hayata geçen Domlar arasında çöp toplayıcılığı temel geçim yollarından biri olarak öne çıkar. Diğer taraftan yazara göre söz konusu topluluk cellatlık alanında âdeta bir tekel kurmuştur.⁷⁰ Yine 19. yüzyıl sonlarına ait bir diğer önemli kaynakta, Domların Behar’da cellatlık yaptıkları ve ailelerinin de bu yüzden “Jalad” damgası yedikleri yazılmaktadır.⁷¹

Geleneksel Japonya’nın “kast benzeri” toplumsal tabakalaşması içerisinde en dezavantajlı konumlardan birisine yerleşmiş olan “Etalar” cellatlığın ağır yükünü omuzlamışlardır. Çeşitli kaynaklarda kasaplık, cenazecilik, dericilik, zindancılık ve çöp toplayıcılığı gibi faaliyetlerin yanı sıra cellatlık da bu gruba özgü bir faaliyet olarak değerlendirilmektedir.⁷² Söz konusu faaliyetlerle tanımlanan bir toplumsal kategoriye ait olmanın çok ciddi toplumsal sonuçları bulunmaktadır. Eta olarak sınıflandırılanların “saygın” bir “statüye” sahip olan diğer toplumsal gruplarla aynı tarzdaki giyim eşyalarını kullanmamaları gerekmektedir. Yine Etaların mekânsal olarak nerelerde yaşayabilecekleri son derece net düzenlemelerle belirlenmiştir. Şehirlerin dış kısımlarında kendilerine ayrılan yerlerde yaşamaları ve evlerinin büyüklüklerinin bile onlar için belirlenen ölçüleri aşmaması gerekmektedir.⁷³

Cellatların kölelerin ya da parya/peripatetik toplulukların arasından seçilmesi hem antik dönemin kent devletleri hem de Orta Çağ’ın büyük imparatorluklarında büyük ölçüde yaygın bir pratik olarak ortaya çıkmaktadır. Doğu’da aynı eğilim bir süre daha devam edecek olsa da Avrupa’da geç Orta Çağ ve erken modern dönemde coğrafyanın özgünlükleri ile ilişkili olarak bir dizi farklılık söz konusudur.

Orta Çağ’ın başlarında Almanya’da cellatlık profesyonel bir faaliyet olarak henüz kurumsallaşmamıştır. Daha ziyade yarı zamanlı bir uğraş görünümündedir. Nihayet Orta Çağ’ın ilerleyen dönemlerinde ortaya çıkan kimi hukuksal ve idari değişiklikler, cellatlığı profesyonel uzmanlar

⁶⁵ Stanford J. Shaw, *The Jews of the Ottoman Empire and the Turkish Republic*, 1. Baskı (Londra: Macmillan Press Ltd, 1991), s. 17.

⁶⁶ Kush Satyendra, *Dictionary of Hindu Literature*, 1. Baskı (Delhi: Ivy Publishing House, 2000), s. 111.

⁶⁷ Pratapa Chandra Ray, “The Mahabharata of Krishna-Dwaipayana Vyasa”, *Anuçasana Parva*, Cilt 8, (Kalküta: Bharata Press, 1893), s. 270.

⁶⁸ Sudarsan Seneviratne, “The Mauryan State”, Der. Henry J. M. Claessen, Peter Skalnik, *The Early State*, Mouton Publishers, 1. Basım (Paris: New York, 1978), s. 387.

⁶⁹ Ram Sharan Sharma, *Sudras in Ancient India A Social Order of the Lower Order Down to Circa A.D. 600*, 3. Basım (Delhi: Motilal Banarsidass Publishers, 1990), s. 139.

⁷⁰ William Crooke, *Races of Northern India*, (İlk Basım: 1896), (Delhi: Cosmo Publications, 1982), s. 101-102.

⁷¹ Henry Beverley, *Report Census of Bengal*, 1. Basım (Kalküta: The Bengal Secretariat Press, 1872), s. 163.

⁷² John B. Cornell, “Caste in Japanese Social Stratification: A Theory and a Case”, *Monumenta Nipponica*, 25, 1/2, (1970): s. 115.

⁷³ A.g.e., s. 116

eliyle yapılan bir meslek hâline getirecektir.⁷⁴ Özellikle idam tekniklerinin gelişimi, bu tekniklerin bilgisini haiz uzman ve tam zamanlı bir meslek erbabının varlığını zorunlu kılmaya başlamıştır.⁷⁵ Bu ihtiyacın sonucunda mesleklerini icra etmeye başlayan profesyonel cellatlar 17. yüzyılın başlarında “*deri yüzenlerle*” (skinner) birlikte üyeliğin doğumla kazanıldığı mesleki bir kast hâlini alırlar. Bu grupların mensupları arasında endogami son derece yüksek seviyelerde yaşanmaktadır. Yaşadıkları bölgelerde evlilik ilişkileri kurabilecek çok az sayıda meslektaşları olduğundan genellikle geniş bir alana yayılmış farklı meslektaş toplulukların üyeleriyle evlilikler yapılmaktadır.⁷⁶

Profesyonel cellatlık kurumu Fransa örneğinde oldukça erken bir tarihte yapılanmış ve yüzlerce yıl boyunca varlığını koruyabilmiştir. Fransız kültür dünyasında cellat lanetli bir figürdür. Foucault “kralın kılıcı” olsa da celladın hasmıyla aynı kötü şöhretten mustarip olduğunu yazar.⁷⁷ Ogle ise cellat ve hükümlü arasındaki ortaklaşma ilişkisinin son derece somut bir temel üzerinde yükseldiğini anlatmaktadır. Ona göre en azından erken modern dönemin yargıç ve hukukçularının gözünde celladın taşıdığı “onursuzluk” damgası icra ettiği eylemin niteliğinden değil arasından geldiği suçluların doğasından kaynaklanmaktadır. Zira Fransa örneğinde cellatlar ölüme mahkûm edilmiş suçluların⁷⁸ arasından seçilebilmektedir.⁷⁹ Diğer taraftan Fransa’da 17. yüzyıl sonlarından itibaren kral cellatlığı yapmış olan Sanson ailesi gibi büyük cellat aileleri de bulunmaktadır.⁸⁰

Geç Orta Çağ ve erken modern dönemde Avrupa örneğinin özgün tarafı cellatların hâli hazırda yabancı/parya statüsü taşıyan bir topluluğun üyeleri arasından seçilmekten öte bir şekilde bu alanda çalışmaya başlayanların başlı başına özel bir mesleki kategori, Barth’ın deyiimiyle parya topluluk oluşturuyor olmalarıdır. Parya statüsünün ima ettiği üzere cellatlara dönük dışlayıcı pratikler son derece yaygındır. Spierenburg⁸¹ Avrupa Orta Çağ’ında son derece yaygın olan bu tavrın içinde barındırdığı çelişkiye dikkat çeker. Geniş kitleler bir yandan genel olarak şiddeti benimserken diğer taraftan celladın icra ettiği faaliyete burun kıvrırmaktadırlar. Yazar bu durumun bireylerin kişisel intikam hakkının ellerinden alınmasına dönük tepkileri ile ilişkili olduğuna vurgu yapmaktadır. Diğer taraftan cellatlara dönük tutum tamamen olumsuz değildir. Halk arasında sıra dışı yeteneklere sahip bir insan olduğu düşüncesi çok yaygındır. İnsanlar cellatlara başvurarak onlardan şifa dileyebilmektedirler.⁸²

İslam Hukukunda İdam Cezası ve Cezai Pratiklerin Sosyo-Tarihsel Arka Planı

Osmanlı İmparatorluğu’nda idam cezası esas itibarı ile İslam hukuku temelinde uygulanmıştır. Her ne kadar bu metnin hacmi detaylı bir değerlendirme için yeterli olmasa da İslam hukukunun ilgili hükümlerine ve bu konudaki yaklaşımların tarihsel süreç içerisindeki dönüşümüne kısaca değinmek bu çalışmada yürütülen genel tartışmanın anlaşılması noktasında önem taşımaktadır.

⁷⁴ Kathy Stuart, *Defiled Trades Social Outcasts Honor and Ritual Pollution in Early Modern Germany*, 1. Basım (Cambridge: Cambridge University Press, 1999), s. 25.

⁷⁵ A.g.e., s. 26.

⁷⁶ A.g.e., s. 69.

⁷⁷ Michel Foucault, *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*, 2. Baskı, (Vintage Books, 1995), s. 53.

⁷⁸ Kimi Fransız sömürgeleri (Gene E. Ogle, *Slaves of Justice: Saint Domingue’s Executioners and the Production of Shame, Historical Reflections*, 29, 2, (2003): s. 276) ve bazı diğer Avrupa örneklerinde de aynı uygulama hayata geçirilmektedir (Nella, Lonza, “The Figure of Executioner in Dubrovnik between Social Acceptance and Rejection” –Fourteenth to Eighteenth Century-, *Dubrovnik Annals*, 20, (2016): s. 96.

⁷⁹ Gene E. Ogle, A.g.e., s. 284.

⁸⁰ Arthur Isak Applbaum, “Professional Detachment: The executioner of Paris”, *Harvard Law Review*, 109, 2, (1995): s. 459.

⁸¹ Spierenburg Avrupa örneğinde halka açık infazların öncelikle intikamın öznesinin kişilerden olmaktan çıkarak devlet haline gelmesine aracılık etmekle sınırlı olduğunu yazar. 16. Yüzyılda otoritelerin şiddet tekeli son derece sınırlı alanlar için geçerlidir ve hiç de istikrarlı bir görünüm arz etmez. Kamuya açık cezalandırma pratikleri devletin görelisi olarak hâlâ zayıf olduğu bu dönemde otoritenin pekiştirilmesi kaygısıyla gerçekleştirilen güç gösterileridir (Pieter Spierenburg, A.g.e., s. 13.).

⁸² A.g.e., s. 29

Failin öldürülmesinin temel dini metinlerde bir kural olarak düzenlendiği suçlar konusunda mezhepler arasında kimi farklar olmakla beraber genel olarak yol kesip cinayet işleme (hırâbe-Kat'-ı Tarik), devlete itaatsizlik veya isyan (bağy), erkekler için dinden dönme (irtidâd)bu kapsamda ele alınmaktadır.⁸³ Zina suçu için Kur'an'da farklı bir yaptırım öngörülmüşse de Yahudi geleneğinin bir parçası olan recm cezası çeşitli hadislerle dayandırılarak İslam ülkelerinde uygulamaya konulabilmiştir.⁸⁴ Ayrıca doğrudan kutsal metinlerin düzenlemediği kimi suçlar için de “meşru otorite” eliyle idam cezası hayata geçirilebilmektedir (ta'zir). Hanefi hukukçuları bu uygulamalara “siyaseten katl” adını vermektedirler.⁸⁵

Mağdurun hayatını kaybetmesiyle sonuçlanan kasti eylemler karşılığında failin öldürülmesi, yani kısas uygulaması İslam öncesi Arap klanlarının ölümcül intikam pratikleri ile doğrudan ilişkilidir.⁸⁶ Diğer taraftan İslam hukukunda, eski kabile pratiklerinden farklı olarak cinayet hâlinde katilin kabilesinin tamamı değil yalnızca katil sorumlu tutulmaktadır. Uygulamanın bu şekilde revize edilmesi ile klanlar arasında büyük kan davalarının ortaya çıkmasının engellenmesi amaçlanmaktadır.⁸⁷ Her halükârda İslam hukukunun klasik metinlerinde⁸⁸ kısasın icrası mağdur tarafın hakkı olarak görülmüştür.⁸⁹

İslam'ın ilk döneminde Arap topluluklarında klanların sahip olduğu özel intikam hakkının kan davalarını mümkün olduğunca sınırlandıracak bir revize ile korunması bu toplumsal yapıların süre giden etkinliği ile doğrudan ilişkilidir. İslam'ın getirdiği yeni organizasyon ve liderlik biçimi sayesinde⁹⁰, olağan şartlarda büyük çaplı ittifak ilişkileri kurmaya yanaşmayan⁹¹ Arap klan ve kabileleri, başlangıçta Mekke'nin aristokratik klanlarının akrabalarıyla ayrı düşmüş üyeleri ve ilk Müslümanlarla ilişkilenecek çeşitli Arap kabilelerinden oluşan ümmetin⁹² etrafında birleşirler. Ne var ki İbn-i Haldun'a göre dört halife döneminde “mülke” geçilemez. “İslam'ın tazeliği” ve “Arap bedeviliği” buna engel teşkil etmektedir.⁹³ Buyurgan bir yönetim sistemi kuramadığı ölçüde klanların ikna ile bir arada tutulması zorunluluğu devam edecek, söz konusu denge hâlinin devam ettiği koşullarda klanların geleneksel Arap kabile hukukunda sahip oldukları intikam hakkı saklı tutulacaktır.

İbn-i Haldun'a göre ilk fetihlerin ardından elde edilen “ganimet” ve “haraç” sayesinde “*Bedeviliğin tazeliği ve sadeliği*” aşıldıkça “asabiyetin” “doğal yönelimi” olan mülk temelinde yönetim sistemi gelişecek, nihayet Emeviler döneminde hanedan temelli bir yönetim modeli ortaya çıkacaktır.⁹⁴ Öte yandan “mülkün” ilk aşamalarını deneyimleyen Emeviler özellikle Süfyani halifeler

⁸³ Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, Cilt 1, 1. Baskı (İstanbul: Fey Vakfı, 1990), s. 112-113.

⁸⁴ Ahmet Mumcu, *Osmanlı Devletinde Siyaseten Katl, Birey ve Toplum Yayınları*, 2. Baskı, 1985, s. 45.

⁸⁵ Ahmet Akgündüz, A.g.e., s. 125.

⁸⁶ Ludwic W. Adamec, *Historical Dictionary of Islam*, 2. Baskı (Toronto: The Scarecrow Press, 2009), s. 266.

⁸⁷ Joseph Schacht, *An Introduction to Islamic Law*, 1. Baskı (Oxford: Oxford University Press, 1982), s. 50.

⁸⁸ Kısas hükmünün icrasında hak sahibinin mağdur tarafın yakınları olduğunu savunan İslam hukukçuları esas olarak İsrâ Suresi'nin 33. ayetine dayanmaktadırlar (Mehmet, Köroğlu, “İslam Ceza Hukukunda Kısasın İnfazı”, *Ekev Akademi Dergisi*, 15, 48, (2011): s. 232): “Bir kimse zulmen öldürülürse, onun velisine yetki verdik. Ancak bu veli de kısasta ileri gitmesin” (*Kur'an'ı Kerim ve Açıklamalı Meali*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1996), s. 284).

⁸⁹ Mehmet Köroğlu, A.g.e., s. 232.

⁹⁰ Ira M. Lapidus, “Tribes and State Formation in Islamic History”, *Tribes and State Formation in the Middle East*, Der. Philip S. Khoury, Joseph Kostiner, (Berkeley, Los Angeles, Oxford: University of California Press, 1990), s. 30.

⁹¹ İbn-i Haldun'a göre Arap kabileleri develeri üremek için sıcağa ihtiyaç duyduğundan çöllerde yayılmışlardır (İbn Haldun, A.g.e., 1988, s. 418). Çölün zor koşullarına adapte olmuş, otonom bir toplumsal yaşam şeklini benimsemişlerdir. Söz konusu şartlar altında otoriteyi temsil eden reisler klan üyeleri ile dengeli bir ilişki tutturmak zorundadırlar. Aynı şekilde güçlü bir otonom yaşam geleneğine sahip olan asabiyetler arasındaki rekabet birliğin kurulması noktasında engel teşkil etmektedir (İbn Haldun, *The Muqaddimah*, Çev. Rosenthal, Franz, 9. Baskı, Princeton: Princeton University Press, 1989, s. 202). Bu durum Arapların zorla yönetime dayanan “mülke” geçişini zorlaştırır (İbn Haldun, A.g.e., 1988, s. 451). Tam da bu nedenle normal şartlarda gerçekleşemeyen kabileler arası birliğin ortaya çıkması ve gerçek bir otorite sisteminin kurulması için Arap kabileleri dine ihtiyaç duymaktadır (İbn Haldun, A.g.e., 1988, s. 473-474).

⁹² Ira M. Lapidus, A.g.e., s. 30.

⁹³ İbn Haldun, A.g.e., 1988, s. 566-576.

⁹⁴ A.g.e., s. 566-576.

döneminde geleneksel kabile ilişkilerinin belirleyiciliğini aşamazlar.⁹⁵ Oldukça uzun bir dönem boyunca kabile ilişkilerinin sistemin işleyişinde kritik bir rol oynadığı Emeviler döneminde genel olarak kısas kurallarının işleyişine devlet herhangi bir müdahale bulunmamış, kan davalarının ortaya çıkmasının önlemek için alınan kimi tedbirlerle yetinilmiştir.⁹⁶ Diğer taraftan Emeviler döneminde siyasal açıdan tehdit olarak görülenlere ve “suçlulara” dönük olarak kimi infaz ve işkence pratikleri hayata geçirilmektedir.⁹⁷ Rashid bu faaliyetlerin esas olarak şurtanın sorumluluğunda olduğunu yazar.⁹⁸ Mumcu Emeviler döneminde özellikle yönetsel nedenlerle verilen idam cezalarının yaygın bir hukuki meşruiyet yaratamadığı, halifenin yetkisinin “mutlaklığının” henüz tam anlamıyla kabul görmediği gerekçesiyle bu pratiklerin tam olarak “siyaset katl” sayılamayacağını ifade etmektedir.⁹⁹

Abbasiler döneminde İslam hukukunun doktrin olarak oturmaya başlaması ve idari / adli kurumların görev tanımlarının netleşmesi¹⁰⁰ aslında çok daha büyük bir değişimin parçasıdır. Emevilerin Mervani döneminde hayata geçirilmeye çalışılan merkezileşme, Abbasiler döneminde Farsların devlet geleneğinden alınan çeşitli kurumların İslami bağlamda yeniden tanımlanarak benimsenmesiyle iyiden iyiye belirginleşir.¹⁰¹ İbn-i Haldun bu dönemi mülkün gelişim aşamalarından biri, “*devletin sahibi ve başının kendi kavmine karşı*” mücadelesi, bir başka deyişle devlet aygıtından eski ortakların tasfiyesi olarak ele almaktadır.¹⁰² Bu dönemde iktidarı kendi etrafında birleştiren birey veya ailenin şiddeti daha yoğun, sistematik bir biçimde kullanmaya ve şiddet tekelinin sınırlarını belirginleştirmeye ihtiyacı olduğu açıktır. Mumcu “siyaseten katl” geleneğinin nihai biçimiyle Abbasiler döneminde yerleşik hâle geldiğini ifade etmektedir. Abbasi halifeleri döneminde siyasi düşmanlar, rakipler ve bir biçimde tehdit olarak algılanan bireylere dönük infaz pratikleri sistematik olarak hayata geçirilmiştir.¹⁰³ Öte yandan bu dönemde kısas uygulamasının da giderek kişisel bir intikam pratiği olmaktan çıkarak daha ziyade talep hakkı mağdur tarafa ait olmakla birlikte devletin kendi kurumlarıyla hayata geçirdiği bir cezalandırma biçimine dönüştüğü¹⁰⁴ görülmektedir.¹⁰⁵ Nizamülmülk’ün Abbasi halifesi Memun döneminde bir gencin işlediği iddia edilen cinayet nedeniyle “emir-i hares” gözetiminde ve cellat eliyle

⁹⁵ Süfyani halifelerin idari bölgelere atadığı amirler otoritelerini kendilerine bağlı kabile üyeleri üzerinden kabul ettirmektedirler. En yüksek amiri olan “Sahib al-Şurta” rütbeli askerler ya da kabile yöneticileri arasından seçilen (Arssan Mussa Rashid, “The Role of the Shurta in Early Islam”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Edinburgh Üniversitesi, 1983), s. 101) şehir güvenlik birimleri henüz kabile ilişkilerinin tamamıyla üzerine çıkarak bağımsız bir kolluk faaliyeti icra edebilecek güçte değildir (Gerald R. Hawting, *The First Dynasty of Islam The Umayyad Caliphate AD 661-750*, 2. Baskı (Londra, New York: Routledge, 2000), s. 35). Kabile aristokrasi, eşraf, halifenin meclisinde onunla bir araya gelmekte, geleneksel kabile toplantılarını andıran bir atmosferde ortaklaşa karar almaktadırlar (Patricia Crone, *Slaves on Horses The Evolution of the Islamic Polity*, 1. Baskı, Cambridge: Cambridge University Press, 1980, s. 31). Süfyani halifelerden mülkü devralan Mervaniler döneminde ise mülkün yerleşik hâle getirilmesi için bir dizi yeni girişim hayata geçirilecektir (Gerald R., Hawting, A.g.e., s. 47-49).

⁹⁶ Joseph Schacht, “Pre-Islamic Background and Early Development of Jurisprudence”, *Law in the Middle East, Origin and Development of Islamic Law*, Der. Majid Khadduri, Herbert J. Liebesny, Cilt 1, 2. Baskı (New Jersey: The Lawbook Exchange, 2009), s. 37.

⁹⁷ 665 Yılında Basra’nın yönetimine gelen Ziyad b. Abihi döneminde mezar hırsızlarına ya da kundakçılara ölüm cezası verilebilmektedir (Arssan Mussa Rashid, A.g.e., s. 90-92). Haccac döneminde zina eden bir kadın “sahib al-Şurta’ya” getirilir. Şurta kadının recmedilerek öldürülmesini emreder. (A.g.e., s. 106-107).

⁹⁸ A.g.e., s. 84.

⁹⁹ Ahmet Mumcu, *Osmanlı Devletinde Siyaseten Katl*, 2. Baskı (Birey ve Toplum Yayınları, 1985), s. 14.

¹⁰⁰ Joseph Schacht, *An Introduction to Islamic Law*, 1. Baskı (Oxford: Oxford University Press, 1982), s. 50.

¹⁰¹ A.g.e., s. 51.

¹⁰² İbn Haldun, A.g.e., 1988, s. 515.

¹⁰³ Ahmet Mumcu, A.g.e., s. 21

¹⁰⁴ Uygulamadaki bu değişim çok geçmeden hukuk teorisine de yansacaktır. 11. yüzyıl fıkıh ve kelam bilgilerinden Cüveyni kısasını mağdurun yakınlarından daha çok devlet görevlileri eliyle hayata geçirilmesinin yasal gereklilikten ziyade bir geleneğin yansımaları olduğunu ifade eder. (Patricia Crone, Medieval Islamic Politic Thought, *The New Edinburgh Islamic Surveys*, 2. Baskı (Edinburg University Press, 2005), s. 239). 13. yüzyıl İslam hukukçularından Kurtubi ise daha radikal bir tavırla geçmişte söz konusu meselede referans verilen ilgili Kur’an ayetlerinin farklı bir yorumunu benimsemiş, kısas cezasının uygulanmasının devletin görevi olduğunu savunmuştur (Mahfodz Mohamed, “The Concept of Qisas in Islamic Law”, *Islamic Studies*, 21, 2, (1982): s. 85-86).

¹⁰⁵ Emile Tyan, “Judicial Organization”, *Law in the Middle East, Origin and Development of Islamic Law*, Cilt 1, Der. Majid Khadduri, Herbert J. Liebesny, 2. Baskı (New Jersey: The Lawbook Exchange, 2009), s. 275.

idamını anlatırken herhangi bir ek açıklamaya ihtiyaç duymaması bu uygulamanın giderek yerleşik hâle geldiğini göstermektedir.¹⁰⁶ Tüm bu gelişmelere ek olarak Abbasiler döneminde devlet teşkilatının bir parçası olarak cellat genel kolluktan ayrılmış, kurumsal yapı içerisindeki varlığı belirginleşmiştir.¹⁰⁷

Osmanlı'da İdam Cezası ve Cellatlar

Osmanlı Devleti'nde idam kararlarının uygulanması sultanın ya da yüksek rütbeli devlet görevlilerinin onayına bağlıdır.¹⁰⁸ Dini ve örfi unsurların etkileşimiyle biçimlenen Osmanlı suç ve ceza sisteminde hükümdarın yetkisini kullanarak hayata geçirilmesini emrettiği “siyaseten katl” uygulamaları önemli bir yer tutmaktadır. Padişahın otoritesinin mutlak haline gelmesine bir şekilde engel teşkil ettiği düşünülen kişiler, padişahın tahttan indirme amaçlı komplolar kurduğuna inanılanlar, padişahın canına kast edenler, padişah hakkında “ileri geri” konuşanlar, asiler, padişaha yalan söyleyenler, görev yetkisini amacı dışında kullandığı varsayılan ve görevinde başarısız olan memurlar için “siyaseten katl” kararı verilebilmiştir.¹⁰⁹

Heyd'e göre Osmanlı İmparatorluğu'nda kısas cezasının infazı da çok büyük ölçüde “ehl-i örf”, yani Osmanlı devlet görevlilerine bırakılmış bir uygulamadır. 1595 tarihli “Adaletname” ile bu uygulama genel bir kural hâline getirilmiştir. Bu çerçevede Osmanlı örneğinde “kısas” ve “siyaset” sözcükleri önemli ölçüde anlamdaş hâle gelmişlerdir.¹¹⁰ Öte yandan ilk şehirler ve onların çevresindeki kırsal arazi dışında kalan, devletin icrai otoritesinin görece zayıf olduğu ve dağlık yapısı nedeniyle zor erişilebilen bölgelerde yetkinin kısmen yerel güçlere teslim edildiği anlaşılmaktadır. Benzeri bir biçimde çoban göçebe Yörük kabileleri de idam cezasını kendi görevlileri ile uygulamaktadırlar.¹¹¹ Ayrıca Karadağ¹¹², Arnavutluk'un dağlık bölgeleri¹¹³ ve Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı Mezopotamya'nın dağlık güney kesimleri¹¹⁴ gibi kabile ve aşiret sisteminin hâlen başat güç olduğu bölgelerde kişisel intikam pratikleri ve bunların yol açtığı kan davaları 19. yüzyıl gibi geç bir dönemde bile varlığını sürdürebilmektedir.

Osmanlı uygulamasında “siyaseten katl” detaylı bir prosedür gözetilerek hayata geçirilmektedir. Eğer idam edilecek kişi askeri sınıfın bir üyesiye saray içinde yapılacak idamlarda ferman bostancıbaşı eliyle ulaştırılır.¹¹⁵ Saray dışındaki infazlarda kapıcıbaşı ve çavuşlar görevlendirilir. Fermanı götüren görevli genellikle idam sürecine nezaret eder. Saray içindeki idamlarda görevli saray cellatları “Orta-Kapıda, Kapıcılar dairesinin yakınında” kendilerine verilecek görevleri beklerler. Uzak yerlere idam fermanı taşıyanlar yanlarında cellat götürmekte veya gittikleri yerlerdeki cellatlar arasında idam hükmünü icra edecek bir kişi seçmektedirler. Mumcu kimi durumlarda bu kişilerin idamı kendilerinin de gerçekleştirebildiklerini ifade etmektedir. Yine ani durumlarda cellatlar dışındaki diğer devlet görevlilerinin de idamların infazını gerçekleştirmeleri gerekebilmektedir.¹¹⁶ Özellikle kardeş katli gibi hanedan üyelerinin infazının gerçekleştirildiği durumlar-

¹⁰⁶ Nizamülmülk, *Siyasetname*, 12. Basım (Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017), s. 200-201.

¹⁰⁷ Rashid, A.g.e., s. 217

¹⁰⁸ Rudolph Peters, *Islamic Law Theory and Practice from the Sixteenth to the Twenty-First Century*, 1. Baskı (Cambridge: Cambridge University Press, 2005), s. 101.

¹⁰⁹ Ahmet Mumcu, A.g.e., s. 84-97.

¹¹⁰ Uriel Heyd, *Studies in Old Ottoman Criminal Law*, 1. Baskı (Londra: Oxford University Press, 1973), s. 267.

¹¹¹ A.g.e., s. 267.

¹¹² Christopher Boehm, “Execution with in the Clan as an Extreme Form of Ostracism”, *Social Science Information*, 24, 2, (1985): s. 310-311.

¹¹³ Nathalie Clayer, *Arnavut Milliyetçiliğinin Kökenleri Avrupa'da Çoğunluğu Müslüman Bir Ulusun Doğuşu*, 1. Baskı (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013), s. 46-50.

¹¹⁴ Mark Sykes, “The Kurdish Tribes of Ottoman Empire”, *The Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland*, 38, (1908): s. 453-454.

¹¹⁵ Mumcu, A.g.e., s. 113-114.

¹¹⁶ A.g.e., s. 118.

da kökleri Orta Asya'ya uzandığı varsayılan bir gelenek nedeniyle kan dökülmemekte, hanedan üyeleri kementle boğulmaktadırlar. Zamanla bu gelenek yüksek devlet görevlilerinin de “siyaseten katillerini” kapsayacak şekilde genişletilmiştir.¹¹⁷ Reayanın “siyaseten katli” hâlinde uygulamaya subaşı, asesbaşı ya da muhızır ağa gibi devlet görevlileri nezaret etmektedir. Genellikle kafa kesme ya da asma yoluyla gerçekleştirilen reaya idamlarında hükümlülerin cesetleri teşhir edilmektedir.¹¹⁸ Osmanlı örneğinde uygulaması “*sultanın otoritesini temsil eden yüksek memurların*” yetki alanına giren¹¹⁹ kısas cezalarının infazında sürece nezaret eden görevli subaşı olarak gözükmektedir. Subaşı takip, yakalama ve kadının suçlu bulunduğu kişilerin infazının gerçekleştirmele yükümlüdür.¹²⁰ Koçi Bey'in Sultan 1. İbrahim'e sunduğu risalesinde subaşı için “*gece gündüz İstanbul'u dolaşır, hırsız ve haramzade uğru tutarlar, zindana korlar. İstanbul'u muhafaza eden onlardır*” denilmektedir.¹²¹ Evliya Çelebi fetih sırasında İstanbul'a “hâkim atananlar” arasında saydığı subaşının cellatları olduğunu ve “*her katlettiklerini şeriat izni ile astıklarını*” yazar.¹²²

Uzunçarşılı sefer ve göçler sırasında padişahın çadırlarını kuran Mehterân-ı Hayme-i Hassa, (çadır mehterleri) içindeki özel bir sınıfın cellat olarak görevlendirildiğini yazar. Bu kişiler her gün Orta Kapı (Topkapı Sarayı) civarında görev için gerekli emirleri beklemektedirler.¹²³ Benzeri bir biçimde Poole padişahın her gittiği yerde onun için çadır kuran bir birimden bahsetmektedir. Bunların en “zalimleri” cellatlık yapmakta, bazıları kendilerine bir iş düşebilir diye Orta Kapı'nın yanında beklemektedir.¹²⁴ Meydân-ı siyaset ustaları, üstadân-ı divân-ı hümayun, cemâat-i cellâdan adı verilen cellatlar saray bünyesinde ayrı bir bölük olarak yapılanmıştır. Uzunçarşılı arşivde bulunan ilgili defterlerden hareketle bunların 17. yüzyıl ortalarında beş, 18. yüzyıl başlarında ise yetmiş kişi olduklarını ifade etmektedir.¹²⁵ Koçu “Cellat Ocağı” yapılanmasının başında cellatbaşı adı verilen bir yönetici bulunduğunu yazmaktadır.¹²⁶ Uzunçarşılı ve Poole'dan farklı olarak “cellat ocağının” Bostancı ocaklarından biri olarak ele alındığını yazan Koçu¹²⁷ saray bünyesindeki profesyonel devlet cellatlarının varlığının 1826 yılına kadar devam ettiğini ifade etmektedir.¹²⁸ Saray cellatları dışında vezirlere¹²⁹, “*büyük mahkemelere, eyalet-vilayet valilerinin dairelerine*”¹³⁰, subaşı ve asesbaşı gibi asayıştan sorumlu devlet görevlilerine¹³¹ ve İstanbul'da Tophane-i Amire Hapishanesi'ne¹³² bağlı olarak çalışan cellatlar bulunmaktadır.

¹¹⁷ A.g.e., s. 203.

¹¹⁸ A.g.e., s. 139-141.

¹¹⁹ Halil İnalçık, *Devlet-i Aliye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar 1 Klasik Dönem (1302-1606)*, 1. Baskı (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2009), s. 237.

¹²⁰ Mustafa Avcı, “Osmanlı İnfaz Hukuku'ndaki Gelişmelere Genel Bir Bakış”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 3-4, (2004): s. 96.

¹²¹ Koçi Bey, *Koçi Bey Risaleleri*, 1. Basım (İstanbul: Kabalıcı, 2008), s. 113.

¹²² Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, İstanbul, Cilt 1, 8. Baskı (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2014), s. 80-81.

¹²³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, 4. Baskı (Türk Tarih Kurumu, 2014), s. 435.

¹²⁴ Stanley Lane-Poole, *The Story of Turkey*, 1. Baskı (New York: G. S. Putnam's Sons, 1897), s. 281.

¹²⁵ Uzunçarşılı, A.g.e., s. 386.

¹²⁶ Reşat Ekrem Koçu, *Tarihte İstanbul Esnafı*, 1. Basım, (İstanbul: Doğan Kitap, 2002), s. 125.

¹²⁷ Reşat Ekrem Koçu, “Cellâd, Cellâd Ocağı”, *İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 6, (İstanbul: İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kolektif Şirketi, 1963), s. 3426.

¹²⁸ A.g.e., s. 3426.

¹²⁹ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 2. Baskı (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1971), s. 593.

¹³⁰ Necdet Sakaoğlu, *Osmanlı Tarihi Sözlüğü Kavramlar, Kurumlar, Olaylar*, 1. Basım (Alfa Tarih, 2017), s. 124.

¹³¹ Mehmet İpşirli, “Cellat”, *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 7, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1993), s. 270.

¹³² François Charles Hugues Laurent Pouqueville, *Travels through the Morea, Albania, and Other Parts of the Ottoman Empire to Constantinople during the Years of 1798, 1799, 1800 and 1801*, 1. Baskı (Londra: Baynard&Sultzer, 1806), s. 139.

“Kıllı, Siyah Bir Örümceğe Benzeyen El...”

Koçu “Cellat Ocağının” bütün üyelerinin cellatbaşı dâhil ya “Kıpti” ya da “Hırvat dönmesi”¹³³ olduklarını ifade etmektedir.¹³⁴ Yazarın değerlendirmesinin “Kıptilerle” ilgili kısmı aslında son derece yaygın bir popüler söyleme gönderme yapmaktadır. Nazım Hikmet “Karıma Mektup” isimli şiirinde aynı söyleme referansla dramatik bir anlatı inşa eder:

“Fakat
Emin ol ki sevgilim;
Zavalh bir çingenenin
Kıllı, siyah bir örümceğe benzeyen eli
Geçirecekse eğer
İpi boğazıma,
Mavi gözlerimde korkuyu görmek için
Boşuna bakacaklar
Nazıma!”¹³⁵

Şairin karanlık koşulların kasvetli duygu durumu içerisinde dile getirdiği isyanı hayranlık verici olsa da “kıllı, siyah bir örümceğe benzeyen” eliyle “cellat çingene” ve “mavi gözlü” korkusuz şair-devrimci imgelerinin böylesine keskin bir ikilik içerisinde sunulması, coğrafyamızda “Çingene” ya da “Kıpti” olarak adlandırılmış peripatetik kökenli milyonlarca birey için rahatsızlık verici bir durum olarak tepkilere neden olmuştur.¹³⁶ “Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi’nin” “cellat” maddesinde geçen “pek çok cellat gibi Çingene olduğu sanılmaktadır” ifadesinin kendisine ait olduğunu dile getiren Hür, metni kaleme alırken Nazım Hikmet’in söz konusu şiirinden etkilendiğini oldukça özeleştirel bir tonda ifade eder. Hüryazısının devamında son derece yaygın olan popüler söylem ve “cellat çingene” klişesinin dayandığı olgusal temellerin sanıldığı kadar güçlü olmadığını işaret etmektedir.¹³⁷

Osmanlı İmparatorluğu’nda cellat edinme stratejilerinin temel nesnelere arasında yer aldığı söylenen “Kıpti” ve “Çingene” olarak adlandırılan topluluklar yaygın kamının aksine homojen bir etnik topluluk oluşturmamaktadır. Peripatetik grupların dışarıdan bakanlarca şemsiye sözcüklerle ortak bir kimlik çatısı altında tahayyül edilmesi farklı coğrafyalarda da izine rastlanılabilen yaygın bir fenomen olarak ortaya çıkar.¹³⁸ Balkan, Anadolu ve Mezopotamya coğrafyasında yaşayan muhtelif peripatetik topluluklar yine bu bağlamda “Kıpti” ve “Çingene” adlandırılmalarıyla tarif edilmişlerdir.¹³⁹

¹³³ Koçu’nun “Hırvat dönmesi” cellatlarla ilgili iddiasını doğrulayan herhangi belge, kaynak ya da anlatıya bu çalışma kapsamında gerçekleştirilen araştırma sürecinde ulaşılamamıştır. Öte yandan günümüzde Hırvatistan sınırları içerisinde yer alan Ragusa cellatlarına odaklanmış olan bir çalışma söz konusu tartışma çerçevesinde oldukça zihin açıcıdır. Yazara göre Ragusa’da Osmanlı İmparatorluğu’nda olduğu gibi özel bir birim olarak yapılandırılan profesyonel cellatlık kurumu yüzlerce yıl boyunca varlığını sürdürmüştür, 18. yüzyıl başlarında cellat edinme pratikleri ile ilgili yeni arayışlar başlamıştır (Nella, Lonza, A.g.e., s. 96-97). Bu dönemden sonra cellatlar daha ziyade ihtiyaç halinde ve geçici olarak istihdam edilmektedirler. Lonza bunların genellikle komşu Osmanlı topraklarından gönderilen “Kıpti cellatlar” olduklarını ve Balkan coğrafyasında söz konusu eylemin genellikle onlar tarafından icra edildiklerini yazmaktadır (A.g.e., s. 98).

¹³⁴ Reşat Ekrem, Koçu, A.g.e., 2002, s. 126.

¹³⁵ <http://siir.sitesi.web.tr/nazim-hikmet/karima-mektus.html>, Erişim Tarihi: 3 Ekim, 2017.

¹³⁶ Bu rahatsızlığın kaleme dökülmüş rafine bir örneği için: “Söz konusu olan biz Çingeneler olduğunda Nazım Hikmet’in bile nasıl önyargılı olduğu ortaya çıkıyor” (Salih Kocatepe, “Nazım Hikmet Ran’ın Şiirleri ve Zavalh Bir Çingenenin Eli”, Cingenyiz.org, 11 Haziran 2016, Erişim Tarihi: 1 Ekim 2017. <http://www.cingenyiz.org/2016/06/salih-kocatepe-nazim-hikmet-rann.html>.)

¹³⁷ Ayşe Hür, “Milli Cellatlar, Cellat Mukallitleri”, *Taraf*, 3.4.2011, Erişim Tarihi: 1 Ekim 2017, <http://www.duzceyerelhaber.com/Ayşe-HUR-Taraf-yazilari/1092-Milli-cellatlar-cellat-mukallitleri>.

¹³⁸ Afganistan’da “Jat” ya da Afrika’da “Nyamakala” adlandırılmaları (Aparna Rao, A.g.e., 1987, s. 7), Pakistan’da aralarında Gogra, Jogi, Lohar, Mirasi ve Qalandarların yer aldığı 15 kadar farklı peripatetik topluluğu kuşatan “Paryatan” ifadesi (Joseph C. Berland, “Kanjar Social Organization”, *The Other Nomads Peripatetic Minorities in Cross Cultural Perspectives*, Der. Aparna Rao, 1. Baskı, Köln: Böhlau, 1987, s. 249), Suriye’de ve Orta Doğu coğrafyasının muhtelif bölgelerinde yaygın olan ve kendilerini Dom, Türkmen, Ekrad (Kürt) ve Abdal gibi öz etnik kategorizasyonlarla ifade eden farklı peripatetik topluluklara dönük olarak Nawar sözcüğü (Frank Meyer, “Biography and Identity in Damascus: A Syrian Nawar Chief”, *Customary Strangers: New Perspectives on Peripatetic Peoples in the Middle East, Africa, and Asia*, Der. Joseph C. Berland, Rao Aparna, 1. Baskı, Westport, Connecticut, London: Praeger, 2004, s. 74) bu anlamda benzeri bir toplumsal işlev görmektedir.

¹³⁹ Egemen Yılıgür, *Roman Tütün İşçileri*, 1. Baskı (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2016), s. 91.

Osmanlı İmparatorluğu'nda "Kıpti" veya "Çingene" olarak adlandırılan peripatetik topluluklar idari/mali/askeri sistem içerisinde özel bir koordinat noktasında konumlandırılmışlardır. "Çingeneler" genel bir prensip olarak askerlikten muaftırlar.¹⁴⁰ Orduya alınmaları hâlinde geri hizmet teşkilatında meslekleri ile ilgili alanlarda çalıştırılmalarına izin verilmektedir.¹⁴¹ Bu uygulama ile uyumlu bir biçimde fetih savaşlarında aktif unsur olarak yer almayan Müslüman olmayan ahaliden alınan¹⁴² harâc-ı ruûs ya cizye vergisi¹⁴³, Kıpti" ya da "Çingene" olarak adlandırılan peripatetik topluluklardan dinlerine bakılmaksızın alınmaktadır.¹⁴⁴ Ayrıca geri hizmet teşkilatında orduya alınan "Çingeneler" bile olağan işleyiş çerçevesinde "askeri sınıfa" dâhil edilmemişlerdir.¹⁴⁵

"Kıpti" olarak adlandırılan peripatetik grupların söz konusu alanda istihdamının en azından Balkanlarda yaygın bir geleneğe dayandığını işaret eden 18, 19 ve 20. yüzyıl başlarına ait çeşitli kaynaklarda bir dizi değinme bulunmaktadır. Roman çalışmaları alanının kurucu isimleri arasında yer alan Grellman'ın 18. yüzyıl sonlarında kaleme aldığı bir çalışmada Macaristan ve Transilvanya'da (Erdel)¹⁴⁶ "Çingenelerin" cellat olarak çalıştırılmalarının önceki yüzyıllarda çok yaygın bir uygulama olduğundan bahsedilmektedir.¹⁴⁷ Özellikle Transilvanya örneğinde "Çingene" olarak adlandırılan toplulukların cellat olarak çalıştırılması ile ilgili çok farklı kaynaklarda değinmelere rastlamak mümkündür. Meseleye gönderme yapan yabancı gözlemciler arasında yer alan Walsh¹⁴⁸ 1828 yılında yayımlanan eserinde, Transilvanya "Çingenelerinin" (Czingaries) "yapmaktan zevk aldıkları" mesleklerinin icrası için "sıra dışı aletler" geliştirmekte olduklarını yazar¹⁴⁹. Eski bir "Levant Şirketi" çalışanı ve İngiltere'nin Romanya prenslikleri konsolosu olan¹⁵⁰ Wilkinson bu bölgede (Eflak ve Boğdan) idam cezalarının uygulayıcıları olan cellatların "Kıptilerin" (Gipsies) arasından seçtiklerini yazar. Ne var ki cellatlar geçici olarak istihdam edilmeleri nedeniyle işlerinde ustalaşamamaktadırlar. Yani bu bölgede cellatlık kurumsallaşamamıştır.¹⁵¹ Burada altı çizilmesi gereken nokta söz konusu coğrafyanın Transilvanya ile birlikte "Çingene" olarak adlandırılan peripatetik grupların sistematik bir biçimde köleleştirildikleri bir bölge olmasıdır.¹⁵² Öte yandan köleliğin kaldırıldığı geç dönemlerde bu gelenek bir biçimde varlığını sürdürebilmiştir. 1907 yılında yayınlanan eserinde ağırlıklı olarak Romanya'nın kırsal bölgeleri ile ilgili "gözlemlerini" paylaşan Rumen yazar¹⁵³ Stratilesco'ya göre "ilkel yaşamları" insanlığın "en aşağı seviyelerini" çağrıştıran "Çingeneler"¹⁵⁴ "Rumen mizahının gerçek nesnelidir".¹⁵⁵ Romanya'da ölüm cezasının uygulanması gerektiğinde "gönüllü Rumenler bulunamadığı için" bu işin icrası "Çingenelere" (tsigan) kalmaktadır. Zira "Romanyalı bile isteye can almaz"¹⁵⁶. Yazarın idealize Rumen imajının karşısında konumlandığı kötücül "Çingene" imajı değerlendirilirken ülkenin uzun köleci geçmişinin akılda tutulması yararlı olacaktır.

¹⁴⁰ Akgündüz, A.g.e., s. 173-176.

¹⁴¹ Emine Dinceç, "XVI. Yüzyılda Osmanlı Ordusunda Çingeneler", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20, (2009): s. 33-46

¹⁴² Akgündüz, A.g.e., s. 167

¹⁴³ A.g.e., s. 167.

¹⁴⁴ Eyal Ginio, "Neither Muslims nor Zimmis: The Gypsies in the Ottoman State", *Romani Studies* 5, 14, 2, (2004), s. 118.

¹⁴⁵ Faika Çelik, *Gypsies (Roma) in the Orbit of Islam: The Ottoman Experience (1450-1600)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Institute of Islamic Studies McGill University, Montreal), 2003, s. 67.

¹⁴⁶ Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları*, 1. Baskı, (Ankara, 2006), s. 171.

¹⁴⁷ Heinrich Moritz, Gottlieb Grellmann, *Dissertation on the Gypsies*, 1. Baskı, (Londra: William Balintine, 1807), s. 44.

¹⁴⁸ İstanbul'a ilk olarak 1821 yılında gelen Walsh daha sonra imparatorluğun çeşitli bölgelerini gezme fırsatı bulacaktır (Robert Walsh, *Narrative of a Journey from Constantinople to England*, Frederick Westley and A. H. Davis, 3. Baskı, London, 1828, s. 17).

¹⁴⁹ Walsh, A.g.e., s. 326.

¹⁵⁰ Sorina Georgescu, "Wallachia and Moldavia as Seen by William Wilkinson Late British Consul Resident at Bukarest (1820)", *Linguaculture*, 2, (2015): s. 63.

¹⁵¹ William Wilkinson, *An Account of the Principalities of Wallachia and Moldavia*, (Londra: Longman, 1820), s. 175-176.

¹⁵² A.g.e., s. 171.

¹⁵³ "Roumanian Country Life", *New York Times Book Review and Magazine* 1908, (New York: The New York Times Company, 1969): s. 104.

¹⁵⁴ Tereza Stratilesco, *From Carpatian to Indus: Pictures of Roumanian Country Life*, (Boston: J. W. Luce, 1907), s. 317.

¹⁵⁵ A.g.e., s. 316.

¹⁵⁶ A.g.e., s. 145.

Peripatetik grupların sistematik bir biçimde köleleştirildiği ve özel bir idari statüye sahip olan tarihi Romanya coğrafyası dışında da benzeri örneklere rastlamak mümkündür. 1812 yılından Napolyon'un iktidardan düşüşüne kadar İstanbul'da Fransız elçisinin askeri ataşeliğini yapan Pertusier'in tanıklığı popüler söyleme dayanmanın ötesinde görece somut gözlemleri içermesi nedeniyle ayrıca önemlidir. Sadrazamın belli günlerde tebdil-i kıyafet halkın arasında dolaştığını anlatan Pertusier, böyle zamanlarda yakın mesafeden onu izleyen cellatların "Bohemyalı"¹⁵⁷ olduklarını ifade eder. Yazar bu insanların Müslüman¹⁵⁸ olmalarına rağmen başka yerlerde olduğu gibi burada da hor görüldüklerini anlatır.¹⁵⁹ 1829 yılında İstanbul ve Balkanlara yaptığı seyahatte gözlemlediklerini ve kendisine anlatılanları seyahatnamesinde paylaşan Keppel, "*İstanbul'un bütün usta cellatlarının 'Kıpti' (Gipsy) kökenli olduklarının düşünüldüğünü*" yazarak ilgili popüler söyleme gönderme yapar.¹⁶⁰ Fransız yazar Ami Boue Balkan gezilerinden geriye kalan anılarını derlediği 1840 yılında yayınlanan çalışmasında taşraya atanan paşalara bağlı olan görevlilerin arasında cellatları da sayar. Yazara göre bu cellatlar genellikle "Çingenedir" (Zingare).¹⁶¹ İskoç gezgin ve diplomat Skene 1850 yılında basılan çalışmasında Avrupa Türkiye'sinde "olağan cellatların (headsman)", "*saygınlığı şaibeli diğer işlerde olduğu gibi bu alanda da becerikli olan*" "Kıptilerin" (gipsies) arasından seçildiğini anlatmaktadır.¹⁶² 93 Harbi sırasında Bulgaristan'a gelen İngiliz subayı olan¹⁶³ Herbert bir yandan popüler söyleme referans yaparken diğer taraftan son derece ilgi çekici olan kendi tanıklıklarını paylaşır. Yazara göre "*Kıpti (Gipsy) 500 yıl boyunca Osmanlı İmparatorluğu'nun profesyonel celladı (hangman) olmuştur*". 1876 ve 1877 yıllarında ziyaret ettiği Bulgaristan'ın Vidin şehrinde karşılaştığı resmi celladın bir "Kıpti", daha da ilginç bir İngiliz "Kıptisi" olduğunu yazar. İngiltere'den kaçıp buralara kadar gelen "Stanley" isimli adama halk yerel ağızla "İstanlı" demektedir.¹⁶⁴

"Kıpti" olarak adlandırılan peripatetik kökenli cellatlarla ilgili ulaşılabilen en önemli ve en eski yerel kaynak Arif Mehmet Paşa'nın 1863 yılında yayınlanan "*Mecmu'a-i Tesavir-i Osmaniye*" isimli eseridir. Yazar kitabında 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması öncesinde kendi gözleriyle gördüğünü ifade ettiği devlet görevlilerinin geleneksel giysilerini resimlemiş ve bu memurlar hakkında bir dizi önemli bilgi paylaşmıştır.¹⁶⁵ Metinde cellat başının asesbaşı ağa ve subaşı ağadan hemen sonra açıklanması ve bu kişilerin birlikte resimlenmiş olmaları "Kıpti" oldukları ifade edilen cellatların daha ziyade reyaya dönük siyaseten katiller ya da ölüm cezasını gerektiren diğer hallerde kullanılan görevliler olduğunu düşündürmektedir.¹⁶⁶

İstanbul ve civarında yaşayan "Çingene" toplulukları ile ilgili ilk çalışmalardan birinin yazarı olan Paspati'nin ünlü eserinde cellatlık yaptıkları ifade edilen peripatetik gruplarla ilgili daha spesifik bir değerlendirmeye yer verilmektedir. Yazar hem yerleşik "Çingenelerden" hem de göçebelerin diğer unsurlarından ayrı özel bir kategori olarak tanımladığı "Zapari" isimli bir gruptan

¹⁵⁷ Angus Frazer 15. yüzyıl Fransa'sında "bohémien" sözcüğünün "Çingene" ile anlamdaş olarak kullanılmaya başladığını yazar (Angus Frazer, *Avrupa Halkları Çingeneler*, 1. Baskı, İstanbul: Homer, 2005, s. 89).

¹⁵⁸ Osmanlı İmparatorluğu'nda peripatetik grupların arasında önemli sayıda Hristiyan da bulunmaktadır. Nitekim Kanuni Sultan Süleyman zamanında çıkarılan "Çingene Kanunnamesi"nde "Müslüman" ve "Kafir" "Çingeneler" iki ayrı kategori olarak ele alınmıştır (Enver Şerifgil, "XVI. Yüzyılda Rumeli Eyaleti'ndeki Çingeneler", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 15, (1981): s. 134).

¹⁵⁹ Charles Pertusier, *Picturesque Promenades in and near Constantinople and on the Waters of the Bosphorus*, Printed for Sir Richard Pprintsand Co, Londra, 1820, s. 44.

¹⁶⁰ George Keppel, *Narrative of a Journey across the Balkan*, Henry Colburn and, Richard Bentley, Londra, 1831, s. 333.

¹⁶¹ Ami Boué, *La Turquie D'Europe*, 3. Baskı (Paris: A. Bertrand, 1840), s. 222-223.

¹⁶² Henry Skene, "The Albanians", *Journal of the Ethnological Society*, 2, (1850): s. 180.

¹⁶³ Frederick William von Herbert, *The Defence of Plevna*, 1. Baskı, (Smith, Elder. Co., 1911), s. 35.

¹⁶⁴ A.g.e., s. 41.

¹⁶⁵ Arif Mehmet Paşa ayrıca cellatların "hayât ve memâtları beyne'l-ahâlimenfür olduğundan" Eyüp'te, Bahariye isimli mevkide denilen onlara ait bir "cellad mezarı" bulunduğunu ifade etmektedir (Arif Mehmet Paşa, *Mecmu'a-i Tesavir-i Osmaniye*, 1. Basım, İstanbul: Galatasaray Holding, 1999, s. 13).

¹⁶⁶ A.g.e., s. 13.

bahsetmektedir. Göçebelik düzeyleri çok yüksek olduğu için ulaşmanın son derece zor olduğu bu grubun üyeleri panayı ve büyük şehirlerde ayları ve maymunları ile gösteri yapmakta, ayrıca içlerinden bazıları kış aylarında demircilikle geçirmektedirler. Paspati'ye göre hükümet cellatlarını "tamamı Müslüman" olan "Zaparilerin" arasından seçmektedir.¹⁶⁷ Sözlük derlemesini yaparken "Zaparilerle" doğrudan temas ettiği için Paspati'nin değerlendirmesi son derece önemlidir ve bu değerlendirme devletin peripatetik gruplar arasından cellat seçiminde özel olarak belirlenmiş çeşitli alt kümelerle yönelendiğini gösteren bir işaret olarak değerlendirilebilir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun "Kıpti" cellatlarına ilişkin popüler söylem meseleyi daha ziyade söz konusu topluluğun "doğasında" bulunan bir negatif ayırıcı unsurun ortaya çıkardığı gönüllülük hâli ile açıklamaktadır. Arif Mehmet Paşa "Kıpti delikanlılarının" "ba'zan dahi rüşvet i'tâsiylanâ'il-i merâm" olarak cellatbaşına şahsen başvurduklarını ve mesleğe kabullerini talep ettiklerini anlatırken yine bu varsayımsal "gönüllülük hâline" vurgu yapmaktadır. Öte yandan Arif Mehmet Paşa ve popüler söyleme referansla "çingene cellat" imgesine başvuranların gözden kaçırdıkları temel nokta cellat istihdamında talebinmesleğin doğası gereği öncelikle devletten geliyor oluşudur. Normal şartlarda orduda savaşçı olarak yer almalarına izin verilmeyen peripatetik grupların mensuplarının cellat olarak istihdam edilmeleri öncesinde "bıçak urmak ve satur sallamak fenninde" eğitim alarak mesleğe hazırlandıklarını bizzat Arif Mehmet Paşa anlatmaktadır.¹⁶⁸ Hâli hazırda devlet teşkilatının bünyesinde yer alan elit askeri birlikler söz konusu teknik bilgiye fazlasıyla haizken cellatları imparatorluğun askerlik mesleğine en uzak toplumsal grupların arasından seçen devlet idarecileri, bu bireyleri mesleğin icrasına muhtelif araçlarla ikna edebilirler. Diğer taraftan istihdamın süreklilik arz etmesi halinde peripatetik grupların kimi alt kümelerinde gönüllü katılımı mümkün kılan bir kültür ve mesleğin rahatsız edici doğasını daha katlanılır kılan bir habitus gelişmesi hiç de zor olmayacaktır. Bu noktada açıklanması gereken temel mesele peripatetik grupların üyelerinin nasıl olup da bu mesleği icra etmeyi kabul ettikleri değil devletin neden onları tercih ettiği.

Cellat seçiminde peripatetik gruplara mensup kişilerden yararlanılması ile ilgili kayıtlar önemli olmakla birlikte, bu kayıtların yansıttığı olgusal gerçeklerin tek yanlı bir biçimde sunumuyla üretilmiş olan popüler söylem oldukça abartılıdır. Peripatetik grupların kimi alt kümeleri içerisinden seçilmiş cellat bireyler Osmanlı İmparatorluğu'nun cellat stokunun tamamını değil, yalnızca görmezden gelinemeyecek bir kesitini teşkil etmektedir. Çalışmanın sonraki bölümlerinde peripatetik gruplardan olmayan yabancı / parya cellatlara ilişkin örnekler ortaya konulmaktadır.

Köleler, Hadımlar, Dilsizler ve Diğerleri...

Osmanlı İmparatorluğu'nda merkezîyetçi yapının zarar görmemesi kaygısıyla hayata geçirilen "şehzade katli" uygulaması saray cellatlarının yapmak zorunda kaldıkları en dramatik görevler arasında yer almaktadır. "Şehzade katli" uygulamasında genellikle "dilsiz cellatların" kullanılması tercih edilmektedir. Gelibolulu Mustafa Ali'ye göre III. Murat'ın 1594 yılında ölümünün ardından III. Mehmet tahta geçmiş, 18 şehzadenin ölüm fermanı verilmiştir. Dördü 12 yaşında, onu sekiz yaşında olan şehzadelerin öldürülmeleri dilsizler (bi-zebânlar) tarafından gerçekleştirilmiştir.¹⁶⁹ Dilsizler "Şehzade katli" uygulamasının yanı sıra eski gelenekler uyarınca devlet yöneticilerinin kan dökülmeden gerçekleştirilen idamlarını da icra etmektedirler.¹⁷⁰

¹⁶⁷ Daha önce gözden kaçırdığım bu pasajdan metni gözden geçiren anonim hakemim sayesinde haberdar oldum. Kendisine samimi bir teşekkür borçluyum... Alexander. G. Paspati, *Études sur les Tchinghamianés ou Bohémiens De L'empire Ottoman*, 1. Baskı, (İstanbul: Antoine Koromela, 1870), s. 22.

¹⁶⁸ Mehmet Paşa, A.g.e., s. 13.

¹⁶⁹ Faris Çerçi, *Gelibolulu Mustafa Âli ve Kühü'l-Ahbâr'ında II. Selim, III. Murat ve III. Mehmet Devirleri*, 1. Cilt, 1. Baskı (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 2000), s. 238.

¹⁷⁰ A. Ezgi Dikici, "Saltanat Sembolü Olarak 'Farklı' Bedenler Osmanlı Sarayında Cüceler ve Dilsizler", *Toplumsal Tarih*, 248, (2014): s. 22.

Dikici'nin ulaştığı belge ve kayıtlar saray cellatlığı yapan dilsizlerin toplumsal kökenlerinin ve saray yapılanması içindeki yerlerinin anlaşılması noktasında oldukça işlevseldir. Yazara göre ağırlıkları döneme göre değişmekle birlikte çok çeşitli alanlarda emeklerinden yararlanan dilsizlerin saray yapılanması içindeki varlığı 15. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Fatih dönemine ait bir defterde rikab ağaları ve müteferrikaların arasında yer alan dört dilsizden bahsedilmektedir.¹⁷¹ 1666 / 1667 yılına ait kayıtlara göre sarayda bulunan 65 dilsizden dördü “Dârüssaâde ağaları musâhipleri” arasında sayılmakta ve “Ağa” ünvanı taşımaktadır. Dikici bu durumun aynı zamanda hadım olabileceklerini işaret ettiğini yazar.¹⁷² Dilsizler sarayda oldukça işlevsel bir rol üstlenmektedirler. Sadrazam ve Sultan arasındaki görüşmelere bu kişiler de nezaret eder, gerekli hâllerde kendilerine işaret dili ile verilen emirleri ilgili görevlilere iletirlerdi. Bu durumun görüşmelerin gizliliğini garantiye aldığına inanılmaktaydı.¹⁷³ İngiliz gezgin ve oyun yazarı Hill 1720 yılında yayınlanan eserinde “cellat olarak kullanılan dilsizlerin “büyük adamları boğmak için” gönderildiklerini anlatır. Yazara göre diğerlerinden daha ziyade dilsizlerin bu işle görevlendirilmelerinin nedeni “sağır ve dilsiz olmaları nedeniyle idam ettikleri kişileri duyup onlara acımayacak olmalarıdır”¹⁷⁴. Dikici ise dilsizlerin hanedan mensuplarının idamında kullanılmalarını bir tür “saltanat sembolizmine” bağlamaktadır. Yazara göre padişahın “yaşadığı mekânın bir işareti” olan “sessizlik ve işaret dilinin” “tamamen sultanın hanesine özgü olan” bu idam uygulamasında bir karşılık bulması “doğaldır”.¹⁷⁵

Kimi kaynaklarda devlet görevlilerinin idamında kullanılan hadımlardan bahsedilmektedir. Tarihçi Peçevi, sadrazam Yemişçi Hasan Paşa'nın 1602-1603 (H.1011) yılında görevden alınması ve sonrasında öldürülmesini anlatırken “on-on beş çirkin ve hain yüzü uğursuz hadımağası, bostancıbaşı ile vararak Yemişçi'yi yatağından çıkardılar ve hemen oracıkta işini bitirdiler” ifadelerini kullanır.¹⁷⁶ Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa Yemişçi Hasan Paşa'nın öldürülmesinin bostancıbaşının nezaretinde “10 nefer mîkdântavâşi” eliyle gerçekleştirildiğini yazar.¹⁷⁷ Yemişçi'nin öldürülmesi Na'imâ'da da benzeri bir biçimde anlatılmaktadır: “On nefer tavâşi ile bostancı-başı tarafı aliyeden gönderilip, sultan odasının musandırasında Hasan Paşa'yı bulup taşra çıkardılar ve Handan Ağa bahçesinde kendüyi katl...”¹⁷⁸. Ayrıca Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa, Sinan Paşazade Mehmet Paşa'nın 20 Ağustos 1605 (5 Rebiyülahir 1014) yılında gerçekleşen infazında rol oynayan “tavâşi-i Enderûnicellâdlardan” bahsetmektedir.¹⁷⁹

Genel olarak bakıldığında hadımlar Marliave'nin deyimiyle “ideal hizmetkârlardır”. “İktidar” ve “tensel zevk” arayışından yoksun olduğu varsayılan hadımların saraydaki varlığı hükümdar için bir güven unsurudur.¹⁸⁰ Etiyopya ve Nubiya özellikle siyah köle ticaretinin iki önemli üssü olarak ortaya çıkar.¹⁸¹ Diğer taraftan Köle çocukların hadım edilmesi¹⁸² başlı başına bir uzmanlık alanı hâline gelmiştir. Yukarı Mısır rahipleri önce Bizans İmparatorluğu ve sonrasında da Osmanlı İmparatorluğu'na gönderilecek kölelerin hadım edilmesi için özel kurumlar oluşturmuşlardır.¹⁸³

19. yüzyıl seyyahlarının anlatılarında yer yer dilsiz ve hadım cellatlara ilişkin çoğu zaman popüler anlatılar ya da dönemin yaygın tarihi kaynaklarından ilham alınarak yazılmış kimi değişimlerin bulunduğu görülmektedir. Tarihçi ve seyyah olan Clement Topkapı Sarayı'nın Orta

¹⁷¹ A.g.e., s. 16-17.

¹⁷² A.g.e., s. 17.

¹⁷³ A.g.e., s. 20.

¹⁷⁴ Aaron Hill, *A Full and Just Account of the Present State of the Ottoman Empire*, 1. Baskı (John Mayo Stationer and Printer, 1720), s. 169.

¹⁷⁵ Dikici, A.g.e., s. 22.

¹⁷⁶ Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi I*, Haz. Baykal, Bekir Sıtkı, 2. Basım (Ankara: Kültür Bakanlığı, 1992), s. 242.

¹⁷⁷ Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa, *Hasan Bey-zâde Târîhi*, Cilt III, 1. Baskı (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2004), s. 747.

¹⁷⁸ Na'imâ Mustafa Efendi, *Târîh-i Na'imâ*, Cilt II, 1. Baskı (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2007), s. 236.

¹⁷⁹ Ahmed Paşa, A.g.e., s. 873-874.

¹⁸⁰ Olivier de Marliave, *Hadımların Dünyası Çağlar Boyunca Hadımlık*, 1. Baskı (İstanbul: Doğan Kitap, 2015), s. 15.

¹⁸¹ A.g.e., s. 91.

¹⁸² Osmanlı İmparatorluğu bünyesinde aynı zamanda ak hadımlar da bulunmaktadır (A.g.e., s. 140-141).

¹⁸³ A.g.e., s. 93.

Kapısı yakınlarında bekleyen cellatlardan bahsederken onlar için herhangi bir etnik ya da sosyal köken vurgusu yapmadan “dilsiz” ifadesini kullanmaktadır.¹⁸⁴ 19. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul’u ziyaret eden İngiliz yazar Elliot eserinde Gibbon, Hammer, Lamartine, Gautier, Galenga ve Amicis gibi seyyah ve tarihçilerin metinlerinden yararlandığını ifade etmektedir.¹⁸⁵ Orta Kapı’nın yakınlarında bir zamanlar cellatların bulunduğu anlatan yazar doğrudan bir referans göstermeksizin bu cellatların genellikle Etiyopyalı dilsizler olduğunu ifade eder.¹⁸⁶ İskoç yazar ve seyyah McFarlane’in 1840’ların sonunda yaptığı Edirne gezisine ilişkin anlattıkları komumuz açısından son derece ilgi çekicidir. Yazar o sıralarda Edirne valisi olan Ebubekir Rüstem Paşa’nın konağını ziyaret ettiklerinde siyah bir cellatla karşılaştığını yazar. Cellat Nübiyalıdır, Mısır topraklarından getirilmiş, iri yarı siyah bir adamdır. Öte yandan metinde bu kişinin hadım ya da dilsiz olup olmadığına ilişkin herhangi bir değerlendirme yer almaz.¹⁸⁷ Tüm bu örnekler söz konusu dönemde hadım, dilsiz ve genel olarak siyah kölelerin cellat olarak kullanımına ilişkin anıların tazeliğini koruduğunu, yer yer de uygulamanın devam ettiğini ortaya koymaktadır.

Kaynaklarda hadımlar ve dilsizlerle benzeri bir statüyü paylaşan ama farklı kökenlerden gelen cellatlara ilişkin de değinmeler bulunmaktadır. 1806 yılında basılan seyahat anlatısında Fransız tarihçi ve diplomat Pouqueville İstanbul’da Tophane-i Amire hapishanesinde görev yapan Maltalı cellatlardan bahsetmektedir. Yazara göre bu insanlar hem ebat hem de atletik yapı itibarıyla Herkül’ün gerçek torunlarıdır. Kölelerin aralarından seçilmekte ve bir eğitim sürecinin ardından mesleğe başlamaktadırlar. Evli olan cellatlar geceyi hapishanenin hemen dışında yer alan evlerinde geçirmektedirler.¹⁸⁸ Tophane-i Amire hapishanesi cellatlarının Maltalı kölelerin arasında seçiliyor olması muhtemelen bir tesadüf değildir. Zira benzeri bir değinmeye Andersen masallarının ünlü yazarı Danimarkalı Hans Cristian Andersen’in 1840’larda yaptığı uzun yolculuğun notlarında da rastlanmaktadır. Andersen, Atina’da yöneticilerin Yunanlılar arasında bu işe gönüllü bulamadıkları için Malta’dan cellat istediklerini yazar.¹⁸⁹

Şimdiye kadar ortaya konulan olgusal veriler çeşitli dünya örneklerinde olduğu gibi Osmanlı İmparatorluğu’nda da cellat temini için yabancı / parya topluluklara başvurulduğunu ortaya koymaktadır. Bunlar arasında yer alan peripatetik kökenli cellatlara ilişkin popüler söylem olgusal verilerin tek yanlı olarak sunulması ile kurulduğundan fazlasıyla abartılıdır. Nitekim özellikle hanedan mensuplarına ve devlet yöneticilerine dönük siyaseten katli uygulamalarında ağırlıklı olarak dilsiz ve / veya hadım cellatlar kullanılmıştır. Her halükârda Tophane-i Amire zindanında cellatlık yapan Maltalı köleler örneğinden de anlaşıldığı üzere imparatorluğun cellat stoğu tek bir toplumsal gruba indirgenemeyecek kadar karmaşık bir bileşime sahiptir.

Sonuç Yerine

Söz konusu olan ister antik kent uygarlıklarından yükselen imparatorluklar isterse İbn-i Haldun’un “mülk” dediği Avrupa dışı büyük devlet organizasyonları olsun devlet hizmetinde kelimenin en genel anlamıyla “yabancıların” çalıştırılması istisnai bir uygulama olmadığı gibi cellatlara özgü de değildir. İbn-i Haldun’a göre bu durum mülk tipi devlet yapılarında merkezileşmenin en üst aşamaya ulaşması ile ilgilidir. Yazara göre devlet gücünü kendi şahsında toplayan kişi merkezi yapıyı korumak ve sürdürebilmek için kendisiyle aynı asabiyetten gelen ve devlette hak talep edebilecek olan eski mücadele arkadaşlarını tasfiye etmeye ve onların yerine

¹⁸⁴ Clare Erskine Clement, *Constantinople*, (New York: H. M. Caldwell Co., 1895), s. 181.

¹⁸⁵ Frances Elliot, *Diary of an Idle Woman in Constantinople*, , 1. Baskı (Londra: J. Murray, 1893), (6).

¹⁸⁶ A.g.e., s. 261-262

¹⁸⁷ Charles MacFarlane, *Turkey and Its Destiny: The Result of Journeys made in 1847 and 1848 to Examine into the State of that Country*, (J. Murray, 1850), s. 523-525.

¹⁸⁸ François Charles Hugues Laurent Pouqueville, *Travels through the Morea, Albania, and Other Parts of the Ottoman Empire to Constantinople during the Years of 1798, 1799, 1800 and 1801*, 1. Baskı (Londra: Baynard&Sultzter, 1806), s. 139.

¹⁸⁹ Hans Cristian Andersen, *A Poet’s Bazaar. Pictures of Travel in Germany, Italy, Greece, and the Orient*, (New York: Hurd and Houghton, 1871), s. 191.

yalnızca kendine bağlı özel bir zümre oluşturmaya mecburdur.¹⁹⁰

Osmanlı İmparatorluğu çok erken dönemlerden itibaren “kullardan” özel bir yönetim zümresi oluşturma pratiğini hayata geçirmiştir. Yer yer çoban-göçebe kabilelerin kolektif olarak kullanılması söz konusu olsa da genellikle bireysel olarak tek tek şahısların kullar hâline getirilmesinin daha yaygın olduğu görülmektedir. Osmanlı örneğinde sistematik bir biçimde devşirme siyaseti izlenmiş, hanedanla aynı soydan gelmeyen, dışarıda dayanabileceği “akrabası, yakını” olmayan, hanedanlıkta hak iddia edemeyecek özel bir yönetici zümre¹⁹¹ oluşturulmuştur. Burada açıklama getirilmesi gereken temel nokta Osmanlı devleti ve diğer örneklerde cellatların, muazzam bir savaşçı potansiyel taşıyan çoban göçebeler ya da yeniçeriler gibi devşirmelerden oluşmuş elit askeri birlikler hâli hazırda bu görevi görebilecekken, normalde savaşçı bir birim olarak düşünülmeyen dilsizler/hadımınlar gibi özel köle sınıfları ya da peripatetik / parya topluluklarının arasından seçilebiliyor oluşudur. Bu durum tek tek her vakada rol oynayan öznel tercihleri veya vakaların özgün maddi şartlarının ötesinde devletten devlete çeşitli biçimlerde aktarılan bir geleneğin parçası olarak ele alınmalıdır.

Söz konusu gelenek kabilenin merkezileşmesi ve kabile federasyonlarının ortaya çıkması sürecinin tekrarlandığı uzay-zamanın farklı koordinat noktalarında bir biçimde yeniden üretilmekte, kimi zaman icat edilmekte kimi zamansa devralınarak güncellenmektedir. Bu noktada belirleyici olan mekanizma, merkezi devletin gelişme sürecinin ilerleyen aşamalarında bütün devlet organlarının kurucu soyla akraba olmayan yabancılardan seçilmesi pratiğini kurumsal bir zorunluluk hâline getiren alt yapı ile benzeşmekteyse de üzerinde yükseldiği devindirici gerilimin kurucu fark ögesi çok daha keskin, çok daha aslidir.

Meselenin bir tarafı devlet reisinin eski dava arkadaşları karşısında kazandığı zafer anlamına gelen merkezileşme sürecinde ihtiyaç duyduğu yaygın şiddet pratikleri ile ilişkilidir. Güç birikmesi ve şiddet tekelinin kurumsallaşması önünde engel olarak görülenler siyaseten katillerle ortadan kaldırılmaktadır. Geçmişte her biri birer bağımsız güç merkezi olan bu kişilerin asabiyetleri, önde gelen temsilcilerinin siyaseten katillerini kabullendikçe otonom varlıkları sönümlenir, mülkün içerisinde şekilsiz insan yığınları olarak yeniden yapılanırlar. Geçmişte sahip oldukları büyük asabiyet enerjisi mülke transfer olur. Diğer taraftan “adaletin tesisinin” bir kabile üyesinin infazını “gerekirdiği” hâllerde icra gücünün klandan alınarak kabile reisine, giderek de kabile federasyonunun başına ve nihayetinde devleti temsil eden kurumsal yapılara verilmesi süreci muazzam bir enerji birikimi ve sıkışmasına neden olmaktadır. Tüm klanların en temel sorumluluğu olan üyelerini koruma hakkını ellerinden alarak onları iktidarsızlaştıran erk, klanın yitirilen fiili gücünü kendi kurumsal aygıtlarının “*pürtüklü mekânında*”¹⁹² yeniden yapılandırır. Öte yandan yine Deleuze ve Guattari’nin terimleriyle ifade edilecek olursa intikamın meşru öldürme alanının dışarı çıkarılması ile birlikte, “*savaş-makinalarının*”¹⁹³ “*kaygan mekânda*”¹⁹⁴ çarpışmaları sırasında özgürce salınarak sağaltılan kolektif insan aksiyomunun karşı konulmaz enerjisi devletin “*pürtüklü mekânında*” kapalı kaldığında ortaya çıkan sıkıştırıcı basıncın çarpan etkisi ile tahayyül edilemez bir yıkıcılığa ulaşacaktır.

Meşru öldürme yetkisini elinde toplayan kişi veya merkez bu muazzam gücün bir kısmını idam cezasının infazı sırasında maddeleştirirken bir kısmını da varlığını yeniden üretmek için kendinde saklı tutar. Diğer taraftan güçlü şef idam cezasını kendisi uygulayamaz. Tekil meşru öldürme pratiğine kadir-i mutlak irade olarak gölgesi düşmeli ama fiziki varlığı ile verili anın maddi var oluşundan sıyrılmalıdır. Siyaseten katillerle “reislerini” kaybeden asabiyetlerin sessiz kını ve binlerce yıl boyunca en korkunç kan davalarına ilham veren “savaş makinasının” “eril” enerjisimeşru öldürme pratiğinin icrasıyla kurbanın iktidarsızlaştırılmış klan üyelerinde “dişil”

¹⁹⁰ İbn Haldun, A.g.e., 1988, s. 515.

¹⁹¹ Halil İnalçık, *Halil İnalçık’ın Merceğinden Osmanlı*, 1. Baskı (İstanbul: Profil Kitap, 2017), s. 28.

¹⁹² Deleuze, Guattari, A.g.e., s. 28.

¹⁹³ A.g.e., s. 25-35.

¹⁹⁴ A.g.e., s. 28.

bir nefret yönelimi olarak kendisini gösterecektir. Bu tehlikeli yönelim güçlü şefe mümkün olduğunca az ulaşmalı, tanrı-kral ya da “zillullah-ı fil arz” makamına yükselişi sürecinde sinsi fısıltı ve vesveseler ayağına takılmamalıdır. Öyleyse güçlü şefin iktidarsızlaştırılan klanlardan topladığı enerjiyi geçici bir an için cellada teslim etmesi sonra da aynı şekilde ondan geri alması gerekmektedir.

Böylesine muazzam bir güçle yüklenen kişinin kutsal / tanrısal bir figüre dönüşmesi hiç de zor değildir. Celladın kendisine yüklenen muazzam gücü geri vereceği nasıl garanti edilebilir? Celladın bu güçten iktidar devşirmesi nasıl engellenebilir? Bu sorunun kabilelerin merkezileşmesi sürecinin odağındaki kişilerin sayısız kereler tekrar tekrar keşfettikleri ya da seleflerinden öğrendikleri yegâne çözüm yolu, celladın asabiyet kuruculuğunun bedensel engelleri nedeniyle imkânsızlaşması ya da geleneğin “murdar” ilan ettiği kişilerin arasından seçilmesidir.

Dilsiz bedensel bütünlükten yoksun bir kişi, bütün iletişim kapasitesi işaret dili ile sınırlanmış neredeyse mutlak bir sessizlik imgesidir. Kendisine hükümdar tarafından yüklenen gücü geri vermeyip, bundan kendisine güç devşirmesi hayal dahi edilemediği gibi infaz pratiğinin rahatsız edici detaylarını da diğer devlet surları gibi kendisinde saklı tutacağına inanıldığından ideal bir cellat namzedidir. Hadım, asabiyet kuruculuğu biyolojik olarak imkânsızlaştırılmış bir bireydir. Zira asabiyetin en yaygın biçimi varsayımsal ya da gerçek bir akrabalık temelinedayanır. Üstelik bu akrabalık ilişkisi babayanlıdır. Hadım erkekliği elinden alınmış bir birey olarak kendisine ne kadar büyük bir güç yüklenirse yüklensin bu gücü doğrudan bir egemenlik birimine, bir hanedana dönüştüremez.

Parya / peripatetik topluluklar hadımlarla aynı statüyü bireysel değil kolektif bir biçimde paylaşmaktadırlar. Pek çok örnekte peripatetik grupların doğal kaynaklara erişim imkânını yitirmiş avcı-toplayıcıların arasından çıktığı görülmektedir.¹⁹⁵ Çoban göçebe avcı-toplayıcıyı savuşturduğu, rekabet ettiği ve hatta köleleştirdiği hemcinslerinin arasında görmez. Dahası onun için avcı-toplayıcı “insan” değildir.¹⁹⁶ Çoğu durumda avcı-toplayıcıların karmaşık toplumlar içerisindeki farklılaşmış temsilcileri konumunda olan peripatetik toplulukların büyük hayvan sürülerinden yoksun olması ve toplumsal tabakalaşma içerisindeki dezavantajlı konumları genellikle sonu lanetlenmeyle biten mitik bir ilk günaha referansla açıklanmaktadır.¹⁹⁷ Her şeyin nedeni ilk günahın ileri gelen lanet, murdarlık hâlidir. Tek tanrılı dinlerin hâkim olmadığı coğrafyalarda rastlanan örneklerin genellikle toteme saygısızlık ya da tabu ihlali üzerinden kurgulandığı görülmektedir.¹⁹⁸ Tabu ihlali sonucu lanetlenme inancı bir biçimde tek tanrılı dinlerin egemen olduğu coğrafyalara da sızmayı başarmıştır. Afganistan’daki Jat peripatetiklerinin haram (leş) gıdaları tüketen güvenilmez Müslümanlar oldukları düşünülmektedir.¹⁹⁹ Cinsel tabuların ihlâli üzerinden lanetlenme varsayımı da peripatetik topluluklarla ilgili kimi efsanelere kaynaklık etmektedir. Genellikle İslam dünyasında rastlanılan “Çingenelerin”, ensest tabusunu ihlâl eden “Cin” ve “Gan” adlı iki kardeşin soyundan geldikleri anlatısı bu örneklerin en bilinenleri arasında yer almaktadır.²⁰⁰

Mitsel anlatılar; var oluşlarının temeli çoban göçebelik (pastoral nomadism) olan “asabiyet sahipleri”, yerleşik tarımcı ve kentlilerin çoğunlukla “insan dışı” olarak tahayyül ettikleri avcı-toplayıcıların arasından gelen peripatetik grupların nesnel konumlanışlarını meşrulaştırıcı bir

¹⁹⁵ Egemen Yılıgür, “Tarihsel Perspektiften Peripatetik ve Avcı-Toplayıcı Stratejilerin Geçişkenliği”, *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 1, (2015).

¹⁹⁶ İbn-i Haldun bile söz konusu olan avcı-toplayıcılar olduğu aynı düşünsel sınırları paylaşmaktadır: “Buralarda yaşayanlar hayvan-ı nâtikten çok hayvan-ı uçma, insandan çok yabancı hayvana yakındırlar. Çöllerde ve mağaralarda otururlar, ot ve yenecek duruma getirilmemiş hububat yerler. Nice zaman olur ki, birbirlerini yerler, artık bunlar insan bile sayılmazlar” (İbn Haldun, A.g.e., 1988, s. 295).

¹⁹⁷ Berland, Rao, A.g.e., 2004, s. 17.

¹⁹⁸ Zene Cosimo, “Myth, Identity and Belonging: The Rishi of Bengal / Bangladesh”, *Religion*, 37, (2007): s. 259.

¹⁹⁹ Aparna Rao, “Strangers and Liminal Beings: Some Thoughts on Peripatetics, Insiders, and Outsiders in Southwest Asia”, *Customary Strangers: New Perspectives on Peripatetic Peoples in the Middle East, Africa, and Asia*, Der. Joseph C. Berland, Aparna Rao, (London: Praeger, 2004), s. 274.

²⁰⁰ Suat Kolukıncı, “Türk Toplumunda Çingene İmgesi ve Önyargısı”, *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 8, 2, (2005): s. 63.

düzlemde kodladıkları soyut formlardır. Asabiyet ve yine onun somut görünüşleri arasında yer alan “savaş makinası” babayanlı çoban göçebelerin toplumsal örgütlenme biçiminin bir sonucu olduğu ölçüde peripatetik gruplar için hâli hazırda konu dışıdır. Mitsel anlatılar bu olguyu tersine çevirmekte, peripatetik grupların hiç sahip olmadığı asabiyet ve “savaş makinasını” varsayımsal bir ilk günahın neticesinde yitirdiklerini ileri sürmektedir. Her halükârda peripatetik gruplar asabiyete sahibi olmadıklarından “mülke ulaşmanın” temel unsurundan da yoksundurlar. Diğerleri için bu durum onları cellat edinme pratiklerinin ideal nesnesi kılan kolektif bir “murdarlık” hâli anlamına gelmektedir.

Savaşçı çoban göçebelerin ve tarımcıların büyük çoğunluğunun dünyasında hadım bir köle, işaret dili dışında iletişim becerisinden yoksun bir dilsiz ya da hayvan sürüleri olmayan peripatetik gruplara mensup bir birey her anlamda tek başına iktidar gücünün tüm öğelerinden yoksun bir et parçası gibi algılanır. Merkezileşmiş iktidarın meşru öldürme tekelinden kaynaklanan güçle yüklendiğinde toplumun onu algılama biçimi değişmez. Bir hanedan kurucusu, bir şef, öncü olarak tahayyül edilmez. Aksine savaş makinasının iğdiş edilmiş intikam enerjisinin pasif formu olan habis nefretin odağı hâline gelir. “Adaletin tesis edilmesi” sırasında açığa çıkan bütün çelişik enerjileri kendi bedeninde soğurur. Kendisine yüklenen güçten iktidar devşirmemesi için murdar ilan edilenlerin arasından seçilmiştir ve cellatlık pratiğini icra ettikçe hem kendisi hem de ait olduğu grubun “laneti” daha da korkunç bir hâl almaktadır.

Kaynaklar

“Roumanian Country Life”. *New York Book Review and Magazine* 1908. New York: The New York Times Company, 1969, s. 104.

Adamec, Ludwic W. *Historical Dictionary of Islam*. 2. Baskı, Toronto: The Scarecrow Press, 2009.

Akgündüz, Ahmet. *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, Cilt 1, 1. Baskı, İstanbul: Fey Vakfı, 1990.

Al-Tabari. *The History of Al-Tabari The Abbasid Caliphate in Equilibrium*, V. XXX. Çev. C. E. Bosworth. 1. Baskı, New York: State University of New York Press, 1989.

Andersen, Hans Cristian. *A Poet's Bazaar. Pictures of Travel in Germany, Italy, Greece, and the Orient*. New York: Hurdand Houghton, 1871.

Applbaum, Arthur Isa. “Professional Detachment: The executioner of Paris”. *Harvard Law Review*, 109, 2, (1995): s. 458-486.

Mehmet Paşa, Arif. *Mecmu'a-i Tesavir-i Osmaniye*.1. Basım, İstanbul: Galatasaray Holding, 1999.

Avcı, Mustafa. “Osmanlı İnfaz Hukuku'ndaki Gelişmelere Genel Bir Bakış”. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 3-4, (2004): s. 87-159.

Barth, Fredrik. “Introduction”. *Ethnic Groups and Boundaries The Social Organization of Culture Difference*. Der. Friedrik Barth. Boston: Little, Brown and Company, 1969, 9-38.

Berker, Maaikevan. *Crisis and Continuity at the Abbasid Court*. 1. Baskı, Leiden: Brill, 2013.

Berland, Joseph C. “Kanjar Social Organization”. *The Other Nomads Peripatetic Minorities in Cross Cultural Perspective*. Der Aparna Rao.1. Baskı, Köln: Böhlau, 1987, s. 247-266.

Berland, Joseph, C., Aparna Rao. “Unveiling the Stranger: A New Look at Peripatetic Peoples”. *Customary Strangers New Perspectives on Peripatetic Peoples in the Middle East, Africa, and Asia*. Der Joseph, C. Berland, Aparna Rao., 1. Baskı, Westport, Connecticut, London: Praeger, 2004, s. 1-29.

Beverly, Henry. *Report Census of Bengal*.1. Basım, Kalküta: The Bengal Secretariat Press, 1872.

Beyer, William C. "The Civil Service of the Ancient World". *Public Administration Review*, 19, 4, (1959): s. 243-249.

Bodel, John. "Dealing with the Dead, Undertakers, Executioners and Potter's Fields in Ancient Rome". *Death and Disease in the Ancient City*. Der Hope Valerie M., Marshall Eireann. Londra ve New York: Routledge, 2004, s. 128-151.

Boehm, Christopher. "Execution with in the Clan as an Extreme Form of Ostracism". *Social Science Information*, 24, 2, (1985): s. 309-321.

Bollig, Micheal. "Hunters, Foragers, and Singing Smiths: The Metamorphoses of Peripatetic Peoples in Africa". *Customary Strangers: New Perspectives on Peripatetic Peoples in the Middle East, Africa, and Asia*. Der. Joseph C. Berland, Aparna Rao.1. Baskı, Westport, Connecticut, London: Praeger, 2004, s. 198-232.

Boué, Ami. *La Turquie D'Europe*. 3. Baskı, Paris: A. Bertrand, 1840.

Charles, MacFarlane. *Turkey and Its Destiny: The Result of Journeys made in 1847 and 1848 to Examine into the State of that Country*. J. Murray, 1850.

Christian, P. Scherrer. *Genocide and Crisis in Central Africa Conflict Roots, Mass Violence, and Regional War*. 1. Basım, Westport, Connecticut, London: Praeger, 2002.

Clayer, Nathalie. *Arnavut Milliyetçiliğinin Kökenleri Avrupa'da Çoğunluğu Müslüman Bir Ulusun Doğuşu*.1. Baskı, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013.

Clement, Clare Erskine. *Constantinople*. New York: H. M. CaldwellCo., 1895.

Cornell, John, B. "Caste in Japanese Social Stratification: A Theory and a Case". *Monumenta Nipponica*, 25, 1/2(1970): s. 107-135.

Cosimo, Zene. "Myth, Identity and Belonging: The Rishi of Bengal / Bangladesh". *Religion*, 37 (2007): s. 257-281.

Crone, Patricia. *Medieval Islamic Politic Thought, The New Edinburg Islamic Surveys* .2. Baskı, Edinburg University Press, 2005.

Crone, Patricia. *Slaves on Horses The Evolution of the Islamic Polity*.1. Baskı, Cambridge: Cambridge University Press, 1980.

Crooke, William. *Races of Northern India*, (İlk Basım: 1896) Delhi: Cosmo Publications, 1982.

Çelik, Faika. *Gypsies (Roma) in the Orbit of Islam: The Ottoman Experience (1450-1600)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Institute of Islamic Studies McGill University, Montreal, 2003.

Çerçi, Faris. *Gelibolulu Mustafa Âli ve Kühü'l-Ahbâr'ında II. Selim, III. Murat ve III. Mehmet Devirleri*, 1. Cilt.1. Baskı, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 2000.

Deleuze, Gilles ve Felix Guattari. *Kapitalizm ve Şizofreni Göçebilimi İncelemesi: Savaş Makinası*. 1. Basım, İstanbul: Bağlam, 1990.

Dikici, A. Ezgi. "Saltanat Sembolü Olarak 'Farklı' Bedenler Osmanlı Sarayında Cüceler ve Dilsizler". *Toplumsal Tarih*, 248, (2014): s. 16-25.

Dingeç, Emine. "XVI. Yüzyılda Osmanlı Ordusunda Çingeneler". *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(2009): s. 33-46.

Divitçioğlu, Sencer. *Orta-Asya Türk İmparatorluğu VI. Ve VIII. Yüzyıllar*. 3. Baskı, İstanbul: İmge, 2005.

Driberg, Jack Herbert. "The African Conception of Law". *Journal of Comparative Legislation and International Law*, 16, 4(1934): s. 230-245.

Dundas, Charles. "Native Laws of Some Bantu Tribes of East Africa". *The Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland*, 51(1921): s. 217-278.

Evliya Çelebi. *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: İstanbul*, Cilt 1.8. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2014.

Foucault, Michel. *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*. 2. Baskı, New York: Vintage Books, 1995.

Frances, Elliot. *Diary of an Idle Woman in Constantinople*.1. Baskı, Londra: J. Murray, 1893.

Frazer, Angus. *Avrupa Halkları Çingeneler*. 1. Baskı, İstanbul: Homer, 2005.

Georgescu, Sorina. "Wallachia and Moldavia as Seen by William Wilkinson Late British Consul Resident at Bukorest (1820)". *Linguaculture*, 2 (2015): s. 63-77.

Gillani, Aftab Hussain ve Mohammad Tahir. "The Administration of Abbasids Caliphate: A Fateful Change in the Muslim History". *Pakistan Journal of Commerce and Social Sciences*, 8, 2 (2014): s. 565-571.

Ginio, Eyal. "Neither Muslims nor Zimmis: The Gypsies in the Ottoman State". *Romani Studies* 5, 14, 2(2004): s. 117-144.

Gordon, Robert, J. "The !Kung in the Kalahari Exchange: An Ethno Historical Perspective". *Past and Present in Hunter Gatherer Studies*. Der Carmel Schrire.1. Basım, Walnut Creek: Left Coast Press, 2009, s. 195-224.

Grellmann, Heinrich Moritz Gottlieb. *Dissertation on the Gypsies*, 1. Baskı, Londra: William Balintine, 1807.

Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa. *Hasan Bey-zâde Târîhi*. Cilt III. 1. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2004.

Hawting, Gerald R. *The First Dynasty of Islam The Umayyad Caliphate AD 661-750*.2. Baskı, Londra, New York: Routledge, 2000.

Herbert, Frederick William von. *The Defence of Plevna*.1. Baskı, Smith, Elder Co., 1911.

Heyd, Uriel. *Studies in Old Ottoman Criminal Law*.1. Baskı, Londra: Oxford University Press, 1973.

Hill, Aaron. *A Full and Just Account of the Present State of the Ottoman Empire*. 1. Baskı, John Mayo Stationer and Printer, 1720.

Hitti, Philip K. *History of Arabs from the Earliest Times to the Present*.10. Baskı, Hampshire: Palgrave Macmillan, 2002.

<http://siir.sitesi.web.tr>, Erişim Tarihi: 3 Ekim, 2017.

Hür, Ayşe. "Milli Cellatlar, Cellat Mukallitleri", *Taraf*, 3-4, 2011, Erişim Tarihi: 1 Ekim 2017, <http://www.duzceyerehaber.com/Ayse-HUR-Taraf-yazilari/1092-Milli-cellatlar-cellat-mukallitleri>.

Ibn Haldun. *The Muqaddimah*. Çev. Franz Rosenthal. 9. Baskı, Princeton: Princeton University Press, 1989.

İbn Haldun. *Mukaddime*. Çev. Süleyman Uludağ. 2. Baskı, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1988.

İnalçık, Halil. *Devlet-i Aliye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar 1 Klasik Dönem (1302-1606)*.14. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2009.

İnalçık, Halil. *Halil İnalçık'ın Merceğinden Osmanlı*.1. Baskı, İstanbul: Profil Kitap, 2017.

İpşirli, Mehmet. "Cellat". *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 7. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1993.

Kasaba, Reşad. *Bir Konargöçer İmparatorluk Osmanlıda Göçebeler, Göçmenler, Sığınmacılar*.1. Baskı, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2012.

Kathy, Stuart. *Defiled Trades Social Outcasts Honor and Ritual Pollution in Early Modern Germany*, 1. Basım, Cambridge: Cambridge University Press, 1999.

Keppel, George. *Narrative of a Journey across the Balkan*. Londra: Henry Colburn and Richard Bentley, 1831.

Kocatepe, Salih. "Nazım Hikmet Ran'ın Şiirleri ve Zavallı Bir Çingenenin Eli". *Cingenyiz.org*, 11 Haziran 2016, Erişim Tarihi: 1 Ekim 2017, <http://www.cingenyiz.org/2016/06/salih-kocatepe-nazm-hikmet-rann.html>.

Koçi Bey. *Koçi Bey Risaleleri*. 1. Basım, İstanbul: Kabaıcı, 2008.

Koçu, Reşat Ekrem. "Cellâd, Cellâd Ocağı". *İstanbul Ansiklopedisi*, Cild 6. İstanbul: İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kolektif Şirketi, 1963.

Koçu, Reşat Ekrem. *Tarihte İstanbul Esnafı*. 1. Basım, İstanbul: Doğan Kitap, 2002.

Kolukırık, Suat. "Türk Toplumunda Çingene İmgesi ve Önyargısı". *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 8, 2 (2005): s. 52-71.

Kopytoff, Igor ve Suzanne Miers. "African 'Slavery' as an Institution of Marginality". *Slavery in Africa Historical and Anthropological Perspectives*. Der. Suzanne Miers, Igor Kopytoff. 2. Baskı, Wisconsin: The University of Wisconsin Press, 1979, s. 3-84.

Köroğlu, Mehmet. "İslam Ceza Hukukunda Kısasın İnfazı". *Ekev Akademi Dergisi*, 15, 48(2011): s. 227-238.

Kur'an'ı Kerim ve Açıklamalı Meali. Ankara:Türkiye Diyanet Vakfı, 1996.

Lane-Poole, Stanley. *The Story of Turkey*. 1. Baskı, New York: G. P. Putnam's Sons, 1897.

Lapidus, Ira M. "Tribes and State Formation in Islamic History". *Tribes and State Formation in the Middle East*. Der. Philip S.Khoury, Joseph Kostiner. Berkeley, Los Angeles, Oxford: University of California Press, 1990, s. 25-47.

Levy-Bruhl, Henri. "Théorie de l'esclavage", *Quelques problèmes du très ancien droit romain:(essai de solutions sociologiques)*. Paris: Domat-Montchrestien, 1934.

Lindner, Rudi Paul. *Orta Çağ Anadolu'sunda Göçebeler ve Osmanlılar*. 1. Baskı, İstanbul: İmge Yayınevi, 2000.

Lonza, Nella. "The Figure of Executioner in Dubrovnik between Social Acceptance and Rejection" –Fourteenth to Eighteenth Century-. *Dubrovnik Annals*, 20, (2016): s. 93-108.

Mahfodz, Mohamed. "The Concept of Qisas in Islamic Law". *Islamic Studies*, 21, 2(1982): s. 77-88.

Marx, Karl. *Grundrisse Ekonomi Politğin Eleştirisi İçin Ön Çalışma*. 3. Baskı, Birikim Yayınları, 2014.

Meyer, Frank. "Biography and Identity in Damascus: A Syrian Nawar Chief". *Customary Strangers: New Perspectives on Peripatetic Peoples in the Middle East, Africa, and Asia*. Der Joseph C. Berland, Aparna Rao.1. Baskı, Westport, Connecticut, London: Praeger, 2004, s. 71-92.

Miller, Dean A. "Some Psycho-Social Perceptions of Slavery". *Journal of SocialHistory*, 18, 4 (1985): s. 587-605.

Morgan, Lewis Henry. *Eski Toplum I*. 2. Baskı, İstanbul: Payel, 1994.

Mumcu, Ahmet. *Osmanlı Devletinde Siyaseten Katl*. 2. Baskı: Birey ve Toplum Yayınları, 1985.

Na'imâ Mustafa Efendi. *Târih-i Na'imâ*, Cilt II.1. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2007.

Nizamülmülk. *Siyasetname*. 12. Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.

Ogle, Gene E. "Slaves of Justice: Saint Domingue's Executioners and the Production of Shame". *Historical Reflections*, 29, 2 (2003): s. 275-293.

Olivier, de Marliave. *Hadımların Dünyası Çağlar Boyunca Hadımlık*.1. Baskı, İstanbul: Doğan Kitap, 2015.

Oppenheimer, Franz. *Devlet*. 1. Baskı, Ankara: Phoenix Yayınları.

Pakalın, Mehmet Zeki. *Osmanlı Tarih Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. 2. Baskı, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1971, s. 593.

Paspati, Alexander G. *Études sur les Tchinghamianés ou Bohémiens De L'empire Ottoman*. 1. Baskı, İstanbul: Antoine Koromela, 1870.

Peçevi İbrahim Efendi. *Peçevi Tarihi I*. Haz. Baykal, Bekir Sıtkı. 2. Basım, Ankara: Kültür Bakanlığı, 1992.

Pertusier, Charles. *Picturesque Promenades in and near Constantinople and on the Waters of the Bosphorus*. Londra: Printed for Sir Richard Prints and Co, 1820.

Peters, Rudolp. *Islamic Law Theory and Practice from the Sixteenth to the Twenty-First Century*. 1. Baskı, Cambridge: Cambridge Univeristy Press, 2005.

Pouqueville, François Charles Hugues Laurent. *Travels through the Morea, Albania, and Other Parts of the Ottoman Empire to Constantinople during the Years of 1798, 1799, 1800 and 1801*.1. Baskı, Londra: Baynard&Sultzer, 1806.

Ram, Sharan Sharma. *Sudras in Ancient India A Social Order of the Lower Order Down to Circa A.D. 600*.3. Basım, Delhi: Motilal Banarsidass Publishers, 1990.

Rao, Aparna. "Strangers and Liminal Beings: Some Thoughts on Peripatetics, Insiders, and Outsiders in Southwest Asia". *Customary Strangers: New Perspectives on Peripatetic Peoples in the Middle East, Africa, and Asia*. Der. Joseph C. Berland, Aparna Rao. Connecticut, Westport, London:

Praeger, 2004, s. 269-298.

Rao, Aparna. "The Concept of Peripatetics: An Introduction". *The Other Nomads*. Der Aparna Rao. 1. Baskı, Köln: Böhlau, 1987, 1-32.

Rashid, ArssanMussa. "The Role of the Shurta in EarlyIslam". Edinburgh Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1983.

Ray, Pratapa Chandra. *The Mahabharata of Krishna-Dwaipayana Vyasa, Anuçasana Parva*, Cilt 8. Kalküta: Bharata Press, 1893.

Sakaoğlu, Necdet. *Osmanlı Tarihi Sözlüğü Kavramlar, Kurumlar, Olaylar*. 1. Basım, Alfa Tarih, 2017.

Satyendra, Kush. *Dictionary of Hindu Literature*. 1. Baskı, Delhi: Ivy Publishing House, 2000.

Schacht, Joseph. "Pre-Islamic Background and Early Development of Jurisprudence". *Law in the Middle East, Origin and Development of Islamic Law*, Cilt 1. Der. Majid Khadduri, Herbert J.Liebesny. 2. Baskı, New Jersey: The Lawbook Exchange, 2009, s. 28-56.

Schacht, Joseph. *An Introduction to Islamic Law*. 1. Baskı, Oxford: Oxford University Press, 1982.

Seneviratne, Sudarsan. "The Mauryan State". *The Early State*. Der. Henry Claessen, Peter Skalnık. 1. Basım, Paris, New York: Mouton Publishers, 1978, s. 381-402.

Sezen, Tahir. *Osmanlı Yer Adları*, 1. Baskı, Ankara, 2006.

Shatzmiller, Maya. *Labour in Medieval Islamic World*. 1. Baskı, Leiden, New York, Köln: E. J. Brill, 1994.

Shaw, Stanford J. *The Jews of the Ottoman Empire and the Turkish Republic*. 1. Baskı, Londra: Macmillan Press Ltd, 1991.

Simmel, Georg. *Bireysellik ve Kültür*. 1. Baskı, İstanbul: Metis, 2009.

Skene, Henry. "The Albanians". *Journal of the Ethnological Society*, 2 (1850) s. 159-181.

Spierenburg, Pieter. *The Spectacle of Suffering: Executions and the Evolution of Repression from a Pre-Industrial Metropolis to the European Experience*. 1. Baskı, Cambridge: Cambridge University Press, 1984.

Staffa, Susan Jane. *Conquest and Fusion The Social Evolution of Cairo A.D. 642-1850*. 1. Baskı, Leiden: E. J. Brill, 1977.

Stratilesco, Tereza. *From Carpatian to Indus: Pictures of Roumenian Country Life*. Boston: J. W. Luce, 1907.

Strickland, Rennard. *Fire and the Spirits: Cherokee Law from Clan to Court*. Norman: University of Oklahoma Press, 1975.

Sykes, Mark. "The Kurdish Tribes of Ottoman Empire". *The Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland*, 38 (1908): s. 451-486.

Şerifgil, Enver. "XVI. Yüzyılda Rumeli Eyaleti'ndeki Çingeneler". *Türk Dünyası Araştırmaları*, 15 (1981): s. 117-144.

Thompson, George. *Aiskhylos ve Atina*. 1. Basım, İstanbul: Payel, 1990.

Trachtenberg, Joushua. *The Devil and the Jews*. 1. Baskı, Illinois: Varda Books, 2001.

Tyan, Emile. "Judicial Organization". *Law in the Middle East, Origin and Development of Islamic Law*. Der. Majid Khadduri, Herbert J.Liebesny. Cilt 1,2. Baskı, New Jersey: The Lawbook Exchange, 2009, s. 236-278.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*. 4. Baskı, Türk Tarih Kurumu, 2014.

Walsh, Robert. *Narrative of a Journey from Constantinople to England*. 3. Baskı, London: Frederick Westleyand and A. H. Davis, 1828.

Weber, Max. "Class, Status, Party". From *Max Weber: Essays in Sociology*. Der. H. H. Gerth, C. Wright Mills. New York: Oxford University Press, 1946, s. 180-195.

Wilkinson, William. *An Account of the Principalities of Wallachia and Moldova*. Londra: Longman.

Yılıgür, Egemen. "Tarihsel Perspektiften Peripatetik ve Avcı-Toplayıcı Stratejilerin Geçişkenliği". *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 1(2015): s. 213-233.

Yılıgür, Egemen. *Roman Tütün İşçileri*. 1. Baskı, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2016.